

Hükmün Denetlenmesini Talep Etme Hakkı Açısından İdare ve Bölge İdare Mahkemelerinde Birden Çok Hakimin Reddi^(*)

*In Terms of the Right to Request Review of Judgement, Rejection of
More Than One Judges in Administrative Courts and Regional
Administrative Courts*

Muhammed GÖÇGÜN

Doktor Öğretim Üyesi

Ankara Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İdare Hukuku Anabilim Dalı

Anahtar Kelimeler

*Hakimin Reddi,
Kanun Yoluna
Başvurma Hakkı,
Hükmün
Denetlenmesini Talep
Etme Hakkı,
Adil Yargılanma,
Ölçülülük.*

Öz

Adil yargılanma hakkının ve dolayısıyla hukuk devletinin gereklerinden biri olan mahkemelerin bağımsızlığı Anayasa'da açıkça düzenlenmiş olmasına rağmen hakimlerin tarafsızlığına ilişkin doğrudan bir anayasal düzenleme bulunmamaktadır. Hakimlerin tarafsızlığı, daha ziyade, usul kanunlarında yer alan hakimin yasaklılığı ve reddi müessesesiyle sağlanmak istenmiştir. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 56. ve 57. maddelerinde de idari yargı mercilerinde görev yapan hakimlerin çekinmesi ve reddine ilişkin kurallar getirilmiştir. Buna ilaveten, Kanun'un 31. maddesine göre hakimin davaya bakmaktan yasaklılığı ve reddi hususunda 2577 sayılı Kanun'da hüküm bulunmayan hallerde 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulanacaktır.

Hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkının hukuk devleti ilkesine uygun şekilde kullanılabilmesi için hukuki uyumsuzluğun taraflarına tanınan kanun yoluna başvurma hakkının bir tezahürü de hükmün denetlenmesini talep etme hakkıdır. Bu hak, hüküm niteliği taşıyan yargı kararlarının farklı bir yargı merci önüne götürülerek bir kez daha incelenmesini ve karardaki olası hataların giderilmesini temin etme işlevini görmektedir. 2577 sayılı Kanun'un 57. maddesinin 4. fıkrası uyarınca idare ve bölge idare mahkemelerinde birden çok üye ve başkanın reddine karar verilmesi durumunda işin esası hakkında, ret istemlerini karara bağlayan bölge idare mahkemesi ve Danıştay tarafından karar verilecektir. Bu düzenleme sonucu idari yargıda uygulanmakta olan kanun yolu sistemi uyarınca uyumsuzluğun kesin bir hükümle çözümlenme sürecinde istinaf incelemesi yapması gereken bölge idare mahkemesi, ilk derece mahkemesi; temyiz incelemesi yapmakla görevli Danıştay ise ikinci derece yargı merci konumuna gelebilecektir. Bu durum ilgililerin hükmün denetlenmesini talep etme hakkının dolaylı şekilde sınırlandırılmasına yol açabilecektir. Çalışmada Anayasa Mahkemesi kararları doğrultusunda bu sınırlamanın hukuka aykırılığı tespit edilmiş; ortaya çıkabilecek hukuki sorunların giderilmesine yönelik teklifler sunulmuştur.

Keywords

*Rejection of the Judge,
Right to Legal Remedy,
Right to Request
Review of the
Judgment,
Fair Trial,
Proportionality.*

Abstract

Although the independence of the courts, which is one of the requirements of the right to a fair trial and thus of the rule of law, is explicitly regulated in the Constitution, there is no direct constitutional regulation on the impartiality of judges. The impartiality of judges was sought to be ensured through the institution of prohibition and recusal of judges in the procedural laws. Articles 56 and 57 of the Code of Administrative Procedure No. 2577 also provide rules on the rejection of judges serving in administrative judicial authorities. In addition, it is stated in Article 31 of the Law that in cases where there is no regulation in Law No. 2577, the relevant rules of the Code of Civil Procedure No. 6100 will be applied.

^(*) Araştırma Makalesi.
Hakem denetiminden geçmiştir.

Gönderim Tarihi: 15.10.2024, Kabul Tarihi: 24.01.2025.

One aspect of the right to recourse to legal remedies granted to the parties to a legal dispute in order to exercise the freedom to seek justice and the right to a fair trial in accordance with the principle of the rule of law is the right to request review of the judgment. This right serves to ensure that judicial decisions are taken before a different court of law to be reviewed once again and to correct any possible errors in the decision. According to Article 57, paragraph 4 of the Law No. 2577, in the event that the administrative and regional administrative courts decide to rejection of more than one president and members, the case will be legally resolved by the regional administrative court and the Council of State, which decide on the rejection requests. As a result of this regulation, the regional administrative court, which is normally required to carry out an appeal review in the process of resolving the dispute with a final judgement, becomes the court of first stage, and the Council of State, which is responsible for carry out an appellate review, becomes the second stage judicial authority. This situation leads to an indirect limitation of the right of relevants to request a review of the judgement. In this study, the illegality of this restriction is determined within the framework of the judgments of the Constitutional Court and suggestions are made for the solution of the current legal problem.

GİRİŞ

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun (İYUK) 31. maddesine göre, İYUK'ta hüküm bulunmayan hususlarda; 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) uygulanacağı durumlardan biri de hakimlinin yasaklılığı ve reddidir. Hakimlinin yasaklılığı ve reddi, yargılama usullerinin tamamında uygulanmakta olup hukuk devleti ilkesi doğrultusunda mahkemelerin ve hakimlerin tarafsızlığının¹ sağlanmasına yönelik usulî güvenceler içeren bir müessesedir². HMK'da yasaklılık ve redde ilişkin düzenlemeler Kanun'un 34-44. maddelerinde yer almıştır. Bu kapsamda 34. maddede düzenlenen yasaklılık sebeplerinden birinin mevcut olduğu durumlarda hakim, talep olmasa bile çekinmek zorunda olup davaya bakamayacaktır. 36. madde uyarınca ise hakimlinin tarafsızlığından şüpheyi gerektiren önemli bir sebebin bulunması halinde, taraflardan biri hakimlini reddedebileceği gibi hakim de bizzat çekilebilecektir.

Öte yandan kanun koyucu, hakimlinin; davada iki taraftan birine öğüt vermiş ya da yol göstermiş olmasını, iki taraftan birine veya üçüncü kişiye kanunen gerekmediği halde görüşünü açıklamış olmasını, davada tanık veya bilirkişi sıfatıyla dinlenmiş veya hakim ya da hakem sıfatıyla hareket etmiş olmasını; uyuşmazlıkta arabuluculuk veya uzlaştırıcılık yapmış olmasını, davanın hakimlinin dördüncü derece de dahil yansoy hısımlarına ait olmasını ve nihayet dava esnasında, hakimlinin iki taraftan birisi ile davası veya aralarında bir düşmanlık bulunmasını hakimlinin reddi sebebi olarak kabul etmiştir.

Diğer yandan hakimlinin reddine ilişkin İYUK'ta da düzenlemeler mevcuttur. Konu, Kanun'un 56. ve 57. maddelerinde Danıştay ile bölge idare, idare ve vergi mahkemeleri için ayrı ayrı ve çekinme ile beraber düzenlenmiştir. Kanun'un 56. maddesi "Danıştayda çekinme ve ret" başlığını taşımakta olup maddede Danıştay dairelerinin başkan ve üyelerinin reddi ve çekinmelerine ilişkin düzenlemeler yer almıştır. Kanun'un "Mahkemelerde çekinme ve ret" başlıklı 57. maddesinde ise ilk olarak tek hakimle görülen davalarda hakimlinin reddi, daha sonra ise bölge idare mahkemesi ile idare ve vergi mahkemesi başkan ve üyelerinin reddi istemlerinin incelenmesi hususu düzenlenmiştir. 57. maddenin 3. fıkrasına göre; idare ve vergi mahkemelerinde reddedilen başkan ve üyenin birden çok olması durumunda istem bölge idare mahkemesince; bölge idare mahkemelerinde reddedilen başkan veya

¹ Mahkemelerin ve hakimlerin tarafsızlığı hakkında bkz. YILDIZ, Abdulkadir: *Yargının Tarafsızlığı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020. Ayrıca tarafsızlık, Hakimler ve Savcılar Kurulu tarafından kabul edilen Türk Yargı Etiği Bildirgesi'nde de yer almıştır. Buna göre hakimler ve savcılar; "Adil yargılamanın gereği olarak, herhangi bir tarafa iltimas göstermeden ve ayrımcılık yapmadan tarafsız bir şekilde hareket ederler." ve "Tarafsız hareket etmekle yetinmez, objektif bir bakış açısıyla tarafsızlıklarına ilişkin her türlü kuşkuyla bertaraf edecek bir duruş sergilerler. Yargıya güvenin sağlanması ve sürdürülebilmesi için tarafsız olmak kadar, tarafsız görünmenin de önemli olduğu bilincindedirler." Bkz. 14.03.2019 tarih ve 30714 sayılı Resmî Gazete.

² Hakimlinin reddi ve yasaklılığı konusu, tüm medeni usul hukuku ders kitaplarında ele alınmış olup konuyu ayrıca ele alan bir çalışma için bkz. AKCAN, Recep / KAYA, Cemil: "Medeni Ve İdari Yargıda Hakimlinin Davaya Bakmaktan Yasaklılığı Ve Reddi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2010, Cilt 68, Sayı 1-2, s. 171-196.

üyenin birden çok olması durumunda ise Danıştayca incelenecektir. Son olarak 57. maddenin 4. fıkrasında da birden çok üye ve başkan hakkındaki ret istemlerinin Danıştay ve bölge idare mahkemelerince yerinde görülmesi durumunda, işin esası hakkında da bu merciler tarafından karar verileceği belirtilmiştir.

İşte İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki bu düzenlemenin; adil yargılanma hakkının ve hak arama özgürlüğünün bir kullanım şekli olan kanun yollarına başvuru, daha özeldir ise hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından incelenmesi gerekmektedir. Zira bu düzenlemeyle; yani birden çok üye ve başkanın reddine karar veren bölge idare mahkemesi ve Danıştayın, aynı zamanda uyuşmazlığın esası hakkında da karar vermesi durumunda idari yargılama hukukundaki kanun yolu sistemi ve kanun yollarına etkili şekilde başvurma imkanı bakımından önemli sonuçlar doğması mümkündür. Düzenlemeyle öncelikle idari yargıda istinaf merci olarak görev yapan bölge idare mahkemelerinin, istinaf merci olarak görevli oldukları uyuşmazlıklarda aynı zamanda ilk derece mahkemesi olarak görev yapmaları ihtimali ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde temyiz merci olan Danıştayın da temyiz incelemesini yapmakla görevli olduğu bir uyuşmazlıkta istinaf merci gibi hareket etmesi söz konusu olabilecektir. Bunun sonucunda normal şartlarda istinaf ve temyiz yolu açık uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda uyuşmazlığın esasının hem idare mahkemesi hem bölge idare mahkemesi tarafından incelenmesi gerekirken uyuşmazlık, yalnızca bölge idare mahkemesince esas bakımından incelenebilecektir. Öte yandan bölge idare mahkemesinin verdiği kararın üçüncü derece bir yargı merci olarak hukuken denetimi yapmak üzere Danıştayca incelenmesi gerekirken Danıştay da ikinci derece yargı merci konumuna gelecektir.

57. maddenin 4. fıkrasındaki düzenlemenin doğrudan kanun yollarının sınırlandırılması amacı taşıdığı açıktır. Bununla birlikte bu düzenlemenin uygulanmasıyla ortaya, idari yargıda yürürlükte olan kanun yolları sistemi bakımından ve İYUK'taki koşullar çerçevesinde uygulanan üç dereceli yargılama sisteminin, hükmün denetlenmesini talep etme hakkını kullanmak isteyen taraflar aleyhine bozulması sonucu çıkabilecektir. Diğer bir ifadeyle 57. maddenin 4. fıkrasındaki düzenleme, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının dolaylı olarak sınırlandırılması anlamına gelmektedir. İdari yargıda hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlandırılması, doktrinde daha ziyade kanun yollarına başvuruda parasal sınırlara ilişkin düzenlemeler boyutuyla incelense de hakimin reddi müessesesinin İYUK'taki düzenleniş biçimi de bu konuyu ele almayı gerekli kılmıştır. Diğer yandan 57. maddenin 3. ve 4. fıkrası kapsamında hakimin reddi talebinin kabul edildiği bir bölge idare mahkemesi ya da Danıştay kararına ulaşamadığı için çalışmada İYUK'ta yer alan hakimin reddi müessesesine ilişkin düzenlemeler, hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından doğması muhtemel sorunlar yönüyle ve teorik boyutuyla ele alınmıştır.

Çalışmada hakimin reddi ve yasaklılığı ya da çekinmesi gibi konulara detaylı şekilde yer verilmekten bilhassa kaçınılarak öncelikle Anayasa Mahkemesi kararları çerçevesinde hükmün denetlenmesini talep etme hakkının kapsam ve mahiyeti ele alınmıştır. Daha sonra İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenlemenin hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından doğurabileceği sonuçlar çeşitli ihtimaller göz önünde bulundurularak ve yalnızca "hakimin reddi" boyutuyla ortaya konulmuştur. Zira hakimin davaya bakmaktan çekinmesi hakkında İYUK'un 57. maddesinin 5. fıkrasında hakimin reddine ilişkin düzenlemelere atıf yapılmış olup birden çok başkan ya da üyenin çekinmesi durumunda da hakimin reddiyle aynı sorun ve sonuçların doğma ihtimali mevcuttur. Bu doğrultuda çalışmada, İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenlemelerle ortaya çıkabilecek sorunların çözümüne yönelik somut tekliflere yer verilmiştir. Nihayet, hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik yapılan bu dolaylı müdahale, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin anayasal ölçütler olan; meşru amaç, kanunilik ve ölçülülük yönüyle incelenerek konunun Anayasa'ya uygunluğuna ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

I. HÜKMÜN DENETLENMESİNİ TALEP ETME HAKKI

A. Kapsam ve Mahiyet

Hükmün denetlenmesini talep etme hakkı, öncelikle, yargısal bir uyuşmazlığın taraflarının hak ya da menfaatleri aleyhine sonuçlar doğuran³ bir mahkeme hükmünün farklı bir yargı merci tarafından yeniden incelenmesi ve denetlenmesini sağlamaya yönelik hukuki imkana sahip olmalarını gerekli kılar⁴. Bu hak, Anayasa’da açıkça yer almasa da Anayasa Mahkemesi tarafından⁵ Anayasa’nın 36. maddesinde düzenlenen hak arama özgürlüğü kapsamında ele alınmaktadır⁶. Diğer yandan yine bu hak zikredilmese de Anayasa’nın 154. ve 155. maddelerinde Yargıtay ve Danıştayın adli ve idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir adli ya da idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merci olduğu belirtilmiştir. Bunun sonucunda Anayasa’da ilk derece adli ve idari yargı organları tarafından verilen kararların denetlenmesini teminen Yargıtay ve Danıştayın varlığı güvence teşkil eder⁷. Zira kanun koyucunun ilk derece mahkeme kararlarının başka bir yargı merci tarafından denetlenmesini öngörmediği durumlarda hükmün denetlenmesini talep etme hakkının Yargıtay ve Danıştaya yapılacak başvurular vasıtasıyla kullanılması anayasal bir kural olarak benimsenmiştir⁸.

Kişilere hükmün denetlenmesini talep etme hakkı tanınmasının gerekliliği, Anayasa Mahkemesi tarafından yetkili ve görevli mahkeme tarafından verilen hükmün hatalı olma ihtimali çerçevesinde izah edilmiştir. Buna göre; hakim, incelemekte olduğu uyuşmazlık kapsamındaki maddi olayların değerlendirilmesinde ya da hukuk kurallarının somut uyuşmazlığa uygulanması aşamasında yanlıya düşerek hukuka aykırı kararlar verebilir. Karar hatalı olmasa bile taraflarda, kararın hatalı olduğuna dair bir şüphe ve bu şüpheden kaynaklı olarak kararın bir kez daha incelendiğinde değişeceğine dair bir beklenti meydana gelir⁹. İşte söz konusu beklenti ve şüpheyi ortadan kaldırmak, olası hatalı kararların ilgililer bakımından ortaya çıkaracağı olumsuz durumları bertaraf etmek, hukuk sistemine olan güveni temin etmek ve içtihat birliğini sağlamak amacıyla mahkeme kararlarının başka bir yargı merci tarafından denetlenmesi önem arz eder¹⁰. Bununla birlikte mahkemeye erişim hakkının özel bir görünüm şekli niteliğini taşıyan¹¹ hükmün denetlenmesini talep etme hakkının ilgililer tarafından hangi yöntem ve araçlarla kullanılacağı, hükmün hangi mahkeme tarafından denetleneceği ya da bu hakkın

³ “Henüz aleyhe bir hükmün bulunmadığı bir aşamada hükmün denetlenmesini talep hakkına ilişkin güvenceler devreye girmez. Bu hakkın sağladığı güvenceler ancak ilk kez aleyhe hüküm kurulduğu anda işlerlik kazanır.” AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118 (Kararlar Bilgi Bankası). Karara muhalif kalan üyeler *Hicabi Dursun ve Ridvan Güleç* ise hükmün denetlenmesini talep etme hakkının; davacının, davacının, sanığın veya mağdurun aleyhine ya da lehine verilen kararlar bakımından bir ayırım yapılmaksızın ilk derece mahkemesi kararlarının tamamının farklı bir mahkemece denetlenmesini içerdiğini belirtmişlerdir. Öte yandan 2018 yılından önceki kararlarında “kanun yoluna başvurma hakkı” kavramını kullanan Anayasa Mahkemesi, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’na ilişkin vermiş olduğu bu kararlar beraber “hükmün denetlenmesini talep etme hakkı” kavramını kullanmaya başlamıştır. Karar hakkında detaylı değerlendirmeler için bkz. GÜNDÜZ, F. Ebru / GÜNDÜZ, Hakan: “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hükmün Denetlenmesini Talep Etme Hakkı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2022, Sayı 49, s. 6-9.

⁴ AYM, T. 16.02.2023, E. 2022/135, K. 2023/30 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁵ Hükmün denetlenmesini talep hakkına ilişkin Anayasa Mahkemesi kararları için bkz. GÜNDÜZ / GÜNDÜZ, 2022.

⁶ AYM, T. 16.02.2023, E. 2022/135, K. 2023/30 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁷ SEVİNÇ, Ekin: “İdari Yargılama Hukukunda Kanun Yoluna Başvuru Hakkının Anayasal Güvenceye Sahip Olması Bakımından Ele Alınması”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020, Cilt 24, Sayı 3, s. 435.

⁸ AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁹ ÇAĞLAYAN, Ramazan: *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 23.

¹⁰ AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118 (Kararlar Bilgi Bankası). ARSLAN, Ramazan: *Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1977, s. 6-7; KAPLAN, Gürsel: *İdari Yargılama Hukuku*, 10. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2024, s. 549.

¹¹ SÖYLER, Yasin / YILMAZ, Muhammet: “Temyiz Kanun Yolunda Uygulanan Parasal Sınırın Her Yıl Artırılmasının Görülmekte Olan İdari Davalara Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, Cilt 29, Sayı 3, s. 2158; MİRZAOĞLU, Yakup Yaşar: “İdari Yargıda Davanın Usulden Reddine Dair Kararlara Karşı Kanun Yolunun Açık Olması Zorunluluğu”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, Cilt 10, Sayı 1, s. 292; USTA, Özlem: “İdari Yargıda Temyiz Kanun Yoluna İlişkin Parasal Sınır Şartı Ve Anayasa Mahkemesinin İptal Kararının Değerlendirilmesi”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, Cilt 10, Sayı 1, s. 257. Anayasa Mahkemesi de mahkemeye erişim hakkının kanun yoluna başvurmayı da kapsadığı görüşündedir: “Mahkemeye etkili erişim hakkı; mahkemeye başvuru konusunda tutarlı bir sistemin var olmasını, dava açmak veya kanun yoluna başvurmak isteyen kişilerin ilgili mahkemeye ulaşmada açık, pratik ve etkili fırsatlara sahip olmasını gerektirmektedir.” AYM, *Ayhan Şaşar*, B. No: 2016/15514, T. 23.10.2019, § 21 (Kararlar Bilgi Bankası).

kullanılmasının temini amacıyla nasıl bir sistemin hayata geçirileceği, geniş bir takdir yetkisi çerçevesinde kanun koyucu tarafından belirlenir¹².

Hükmün denetlenmesini talep etme hakkı, ilk derece mahkemesi kararlarının denetlenmesini gerektirse de ilk derece mahkemesi tarafından verilen bir hükmün bir üst mahkeme tarafından denetlenip aynı yönde karar verilmesi sonrası, bu kararın da daha üst bir mahkeme tarafından denetlenmesini zorunlu kılmaz¹³. Bununla birlikte kanun koyucu, takdir yetkisi çerçevesinde üç dereceli bir yargılama sistemi öngörmüş olabilir. Zira hükmün denetlenmesini talep etme hakkının kapsamına, mutlak şekilde belirli bir yargılama sisteminin kurulması girmez¹⁴. Önemli olan, ifade edildiği üzere, hüküm niteliği taşıyan ilk derece yargı kararlarının kural olarak en az bir defa farklı bir mahkeme tarafından denetlenmesidir. Bununla birlikte ilgililere hükmün denetlenmesini talep etme hakkını tanıyan yasal düzenlemeler, bu hakkın hangi şartlarda, ne şekilde ve kim tarafından kullanılabilceğinin önceden kolayca öngörülebildiği bir belirlilik içermelidir¹⁵.

Hükmün denetlenmesini talep etme hakkının kullanılmasına yönelik düzenleme yaparken kanun koyucu, ilk derece yargı kararının denetiminin hukuk kurallarının somut uyuşmazlığa doğru şekilde uygulanıp uygulanmadığı hususuyla sınırlı olarak yapılmasını öngörebileceği gibi bu denetimin maddi olguların değerlendirilmesini kapsayıp kapsamayacağı bakımından yapılmasını da takdir edebilir¹⁶. Anayasa Mahkemesine göre söz konusu denetimin maddi olguların değerlendirilmesini de kapsamı gerektiğine dair bir zorunluluk bulunmamaktadır. Bu konuda takdir yetkisine sahip olan kanun koyucu tarafından yalnızca hukuk kurallarının uyuşmazlığa doğru uygulanıp uygulanmadığına yönelik bir denetimin öngörülmesi de ilgililere hükmün denetlenmesini talep etme hakkının tanınması bakımından yeterlidir¹⁷.

Diğer yandan hükmün denetlenmesini talep etme hakkı; işin esasının ilk derece mahkemesince karara bağlanmadığı, ilk derece mahkemesi tarafından işin esasının maddi olguların eksik araştırılmasına dayalı olarak hatalı bir şekilde karara bağlandığı, ilk derece mahkemesi kararının gerekçesiz olduğu ya da yetersiz bir gerekçeye dayandığı hallerde istinaf mahkemesince dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesini de zorunlu kılmaz¹⁸. Bu durumda işin esasının istinaf merci tarafından mı karara bağlanacağı yoksa dosyanın ilk derece mahkemesine geri mi gönderileceği hususunun tespiti de yine kanun koyucunun takdirindedir¹⁹. Diğer bir ifadeyle, bu durumlarda ilgililere hükmün denetlenmesini talep etme hakkının tanınmış olduğunun kabulü için, istinaf mahkemesince dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesinin öngörülmesi zaruri değildir²⁰.

Bu noktada idari yargılama hukuku bakımından üzerinde durulması gereken husus, uyuşmazlığın esasına yönelik kararın ilk defa bölge idare mahkemesi tarafından verildiği ve bu kararlara karşı temyiz yolunun kapalı olması ihtimalinde, söz konusu kararın başka bir mahkeme tarafından incelenmesi mümkün olamayacağından, bu durumun hükmün denetlenmesini talep etme hakkına bir müdahale oluşturmasıdır²¹. Zira bu ihtimalde, hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik temel güvence

¹² AYM, T. 01.10.2020, E. 2020/21, K. 2020/53; AYM, T. 26.10.2022, E. 2022/89, K. 2022/129; AYM, T. 01.06.2023, E. 2022/120, K. 2023/107 (Kararlar Bilgi Bankası).

¹³ AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118 (Kararlar Bilgi Bankası).

¹⁴ AYM, T. 09.03.2023, E. 2022/140, K. 2023/46; AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118 (Kararlar Bilgi Bankası).

¹⁵ YILMAZ, Serdar: "İdari Yargıda 'Parasal Sınırlar'ın Konu ve Zaman Bakımından Uygulanması Sorunu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, Cilt 72, Sayı 4, s. 1983.

¹⁶ AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118 (Kararlar Bilgi Bankası).

¹⁷ AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118 (Kararlar Bilgi Bankası).

¹⁸ AYM, T. 26.10.2022, E. 2022/89, K. 2022/129 (Kararlar Bilgi Bankası).

¹⁹ AYM, T. 26.10.2022, E. 2022/89, K. 2022/129 (Kararlar Bilgi Bankası).

²⁰ AYM, T. 26.10.2022, E. 2022/89, K. 2022/129 (Kararlar Bilgi Bankası).

²¹ AYM, T. 26.10.2022, E. 2022/89, K. 2022/129 (Kararlar Bilgi Bankası). Uyuşmazlığın esasına yönelik kararın ilk defa bölge idare mahkemesi tarafından verildiği durumlara Ankara Bölge İdare Mahkemesi 1. Vergi Dava Dairesinin 07.04.2022 tarih ve 2022/129 sayılı

olan uyuşmazlığın esasına yönelik verilen kararın en az bir defa farklı bir mahkeme önüne götürülmesi imkanı ortadan kalkacaktır. Bölge idare mahkemelerinin İYUK'un 46. maddesi uyarınca temyiz yolu açık olan kararları söz konusu olduğunda ise uyuşmazlığa yönelik verilen kararın Danıştay tarafından bir kez daha incelenmesi mümkün olduğundan, bu durumda hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik herhangi bir müdahaleden söz edilemez²².

B. Hükmün Denetlenmesini Talep Etme Hakkının Kanun Yoluna Başvurma Hakkı İle İlişkisi

Kanun yolu, yargısal uyuşmazlıklar sonucu verilen kararların hukuka uygunluğunun yine yargı organları tarafından denetlenerek taraflara eksik ya da hatalı kararların düzeltilmesi amacıyla başvuru yapma imkanı tanınmasıdır²³. Böylelikle kanun yoluna başvuran kişiler, hukuka aykırı olduğunu düşündükleri ya da hukuken tatmin olmadıkları kararları bir üst mahkemeye taşıyarak bu kararları tartışmaya açabilmekte ve bunun sonucunda da tartışmaya açılan kararların değiştirilmesini sağlayabilmektedir²⁴. Dereceli bir yargılama sisteminde kullanılabilir olan kanun yoluna başvuru yolu için önemli olan, hatalı verilen ya da taraflarca hatalı verildiği düşünülen mahkeme kararlarının bir üst derecedeki mahkeme tarafından da incelenmesidir²⁵. Anayasa Mahkemesi de kanun yolunu; “*bir yargı yeri tarafından verilen ve hukuka aykırı olduğu ileri sürülen bir kararın, kural olarak başka bir yargı yeri tarafından incelenmesini sağlayan hukuki bir yol*” olarak tanımlamıştır²⁶. Kanun yolunun amacının ise; “*yargı yerleri tarafından verilen kararların, kural olarak başka bir yargı yeri tarafından denetlenmesine imkân tanınmak suretiyle daha güvenceli bir yargı hizmeti sunmak*” olduğu yine Mahkemece ifade edilmiştir²⁷.

Kanun yolu kavramı, geniş anlamda kanun yolu ve dar anlamda kanun yolu olarak ele alınmaktadır. Buna göre yargılamanın yenilenmesi ve kanun yararına temyizi de kapsayan geniş anlamda kanun yolu, mahkemelerin uyuşmazlığın esasına ilişkin olsun olmasın, nihai ya da ara karar niteliğindeki tüm kararlarının bir kez daha incelenme imkanının bulunmasıdır²⁸. Dar anlamda kanun yolu ise yalnızca mahkemelerin işten el çekmesi sonucunu doğuran nihai kararlarının yeniden gözden geçirilmesi anlamına gelir²⁹. Doktrinde dar anlamda kanun yollarının karakteristik özelliğinin aktarıcı ve erteleyici etki olduğu ifade edilerek dar anlamda kanun yollarının sadece istinaf ve temyiz, yani olağan kanun yolları

Anayasa Mahkemesine itiraz başvurusunda şu şekilde yer verilmiştir: “2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 45. maddesinin 5. fıkrasında, istinaf aşamasında Bölge İdare Mahkemeleri Dava Dairelerine, ilk derece mahkemelerinin kararlarının kaldırılarak yeniden incelenmek üzere dava dosyasının mahkemesine gönderilmesini gerektiren durumların bir kısmı kanunda sayıldığı halde, kanun maddesinde öngörülmeve ve yer almayan, ilk derece mahkemesi kararının kaldırılarak yeniden görüşülmek üzere dava dosyasının mahkemesine iadesini gerektiren durumların da olduğu, anılan düzenlemenin yürürlüğü girdiği 20.07.2016 tarihinden bu yana ortaya çıkan uygulamalardan anlaşılmıştır. Olayda olduğu gibi uyuşmazlığın bir kısmı hakkında inceleme yapılmadan hüküm kurulması; öte yandan dava hakkında eksik hüküm kurulması, dava dosyasının tekemmül ettirilmeden uyuşmazlık hakkında karar verilmesi, davanın konusunun hatalı nitelendirilmesi suretiyle yargılama yapılması, duruşma yapılmadan karar verilmesi, dava dilekçesinin reddini veya merciiine tevdiini gerektiren sebeplerin bulunmasına rağmen esas hakkında karar verilmiş olması, dava hakkında karar verilmesine yer olmadığına veya davanın incelenmeksizin reddine dair kararların hukuka aykırı bulunması, eksik veya yanlış hasımla davanın görülmesi, gerekçe ile hüküm fıkrası arasında uyumsuzluk bulunması, görüşme tutanağı ile kararın çelişkili olması ve benzeri usuli durumlar örnek olarak gösterilebilir.” Bkz. AYM, T. 26.10.2022, E. 2022/89, K. 2022/129. (Kararlar Bilgi Bankası).

²² AYM, T. 26.10.2022, E. 2022/89, K. 2022/129 (Kararlar Bilgi Bankası).

²³ ÖZEKES, Muhammet: “Kanun Yolları”, (Ed.) PEKCANITEZ, Hakan / ÖZEKES, Muhammet / AKKAN, Mine / TAŞ KORKMAZ, Hülya: *Pekcanitez Usul-Medenî Usûl Hukuku, Cilt 3*, 15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017 (Yazar, Pekcanitez Usul, Cilt 3), s. 2151.

²⁴ DEREN YILDIRIM, Nevhis: “Kanun Yollarına Dair Bazı Düşünceler”, (Ed.) ÖZEKES, Muhammet: *TBB Medeni Usul ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı- IV, İzmir/Çeşme, 19-20 Ekim 2007*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s. 9; ODYAKMAZ, Zehra: *Türk İdari Yargılama Usulünde Kararlara Karşı Başvuru Yolları*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1993, s. 5-6.

²⁵ KURU, Baki: *Hukuk Muhakemeleri Usulü, Cilt V*, 6. Baskı, Demir-Demir Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 4483.

²⁶ AYM, T. 03.07.2014, E. 2014/47, K. 2014/123; AYM, T. 04.12.2014, E. 2014/142, K. 2014/182; AYM, T. 16.03.2016, E. 2016/19, K. 2016/17; AYM, T. 01.11.2012, E. 2011/64, K. 2012/168 (Kararlar Bilgi Bankası).

²⁷ AYM, T. 03.07.2014, E. 2014/47, K. 2014/123; AYM, T. 04.12.2014, E. 2014/142, K. 2014/182; AYM, T. 16.03.2016, E. 2016/19, K. 2016/17 (Kararlar Bilgi Bankası).

²⁸ BİLGE, Necip: *Medenî Yargılama Hukukunda Karar Düzeltme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 3; ARSLAN, s. 8; AKKAYA, Tolga: *Medenî Usûl Hukukunda İstinaf*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 53; AKYILMAZ, Bahtiyar / SEZGİNER, Murat / KAYA, Cemil: *Açıklamalı-İçtihatlı Türk İdari Yargılama Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2019, s. 1680.

²⁹ BİLGE, s. 3; ARSLAN, s. 9; AKİL, Cenk: *İstinaf Kavramı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 35.

olduğu belirtilmiştir³⁰. Bu noktada aktarıcı etkinin uyuşmazlığın bir üst mahkemeye aktarılması, erteleyici etkinin ise uyuşmazlığın kesin bir kararla son bulmasının ertelenmesi şeklinde özetlenmesi mümkündür³¹.

Kanun yoluna başvurma hakkı ise ilgililere Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı kapsamında tanınması gereken bir haktır. Zira 36. madde doğrultusunda yargı mercileri önünde hak arama özgürlüğünü kullanacak kişilerin haklarının ihlal edildiğine ilişkin iddialarının kaynağı yine bir mahkeme kararı olabilir³². İki dereceli yargılanma hakkı olarak da ifade edilen bu hak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 7 no'lu Protokol'ün³³ "Cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkı" başlıklı 2. maddesi³⁴ uyarınca yalnızca ceza yargılamaları bakımından öngörülmüştür³⁵. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı kapsamında yer alan bu hakkın kapsamını özel hukuk davaları ve idari davaları da içine alacak şekilde genişleterek hukuk devleti bakımından önemli ve olumlu bir adım atmıştır³⁶. Zira gerek ceza yargılaması gerekse medeni ve idari yargılama sonucunda verilmiş olsun, mahkeme kararlarına karşı bu kararı veren yargısal mercinin dışında ve bu merciden daha üst konumdaki bir mahkemeye başvurma imkanının tanınmış olması; hukuki güvenliğin ve içtihat birliğinin sağlanmasına, hukukun yeknesak şekilde uygulanmasına, yargılama kalitesinin artmasına ve somut olay adaletinin gerçekleştirilmesine hizmet edecektir³⁷.

Kanun yoluna başvurma hakkı çerçevesinde hangi kanun yollarına başvurulabileceği ve kanun yolu mercinin neresi olacağı gibi hususlar, kanun koyucu tarafından takdir yetkisi çerçevesinde belirlenir³⁸. Bununla birlikte kanun koyucunun bu takdir yetkisini kullanırken hukukun genel ilkelerine ve Anayasa'daki kurallara, özellikle de hukuk devleti ilkesine ve adil yargılama hakkına uygun hareket etmesi gerekir³⁹. Kanun koyucunun kanun yollarının ve kanun yoluna başvuru usulünün belirlenmesine ilişkin sahip olduğu takdir yetkisi, kuşkusuz, iki ya da üç dereceli bir yargılama sistemi kurulması ya da bazı kararlar bakımından kanun yolunun kapalı tutulması noktasında da geçerlidir. Zira adil yargılanma hakkı kapsamında kanun yoluna başvurma hakkı, istisnasız her mahkeme kararına karşı kanun yolunun açık olması zorunluluğunu içermez⁴⁰. Anayasa'nın 141. maddesinin son fıkrası uyarınca "Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması" yargının görevi olup kanun koyucu, davaların uzun sürede sonuçlanmasına yol açacak düzeyde bir kanun yoluna başvuru imkanı sunmaktan kaçınmalıdır. Nitekim gerek adli yargıda gerekse idari yargıda ilk derece mahkemeleri tarafından verilen bazı kararlara karşı istinaf ve temyiz yolu kapalı tutulmuştur. Anayasa Mahkemesi de mahkemelerce verilen tüm kararlara karşı kanun yolunun açık tutulmasının, kanun yolu mekaniz-

³⁰ ÖZEKES, *Pekcanitez Usul, Cilt 3*, s. 2158; AKKAYA, s. 54, 57; ARSLAN, s. 9-10; AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, s. 1680.

³¹ ARSLAN, s. 9-10; BİLGE, s. 7; AKİL, s. 49-50. Aktarıcı ve erteleyici etki hakkında ayrıca bkz. YILDIRIM, Kâmil: *Hukuk Devletinin Gereği İstinaf*, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 2000, s. 35 vd.; AKKAYA, s. 57 vd. *Odyakmaz*, uyuşmazlığın bir üst mahkemeye taşınması ve üst mahkemece incelenmesi talep edilen hükmün kesinleşmesinin engellenmesini kanun yollarının amacı olarak nitelemiştir. Bkz. ODYAKMAZ, s. 7.

³² SEVİNÇ, s. 433.

³³ Protokol, Türkiye Cumhuriyeti tarafından 28.03.2016 tarih ve 2016/8717 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla onaylanmıştır. Bkz. 08.04.2016 tarihli ve 29678 sayılı Resmî Gazete.

³⁴ 2. maddenin 1. fıkrasının Adalet Bakanlığı tarafından yapılan tercümesi şu şekildedir: "Bir mahkeme tarafından cezai bir suçtan mahkum edilen her kişi, mahkumiyet ya da ceza hükmünü daha yüksek bir mahkemeye yeniden inceleme hakkını haiz olacaktır. Bu hakkın kullanılması, kullanılabilme gerekçeleri de dahil olmak üzere, yasayla düzenlenir." (<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019104748ek7.pdf>, ET: 20.09.2024).

³⁵ Konuya ilişkin bir çalışmaya için bkz. BÜYÜKTAVŞAN, Muhammed Taha: "Kesinlik Sınırı Altındaki İdari Para Cezalarına Karşı İtiraz Yoluna Başvurulamamasının Cezai Konularda İki Dereceli Yargılanma Hakkı Bakımından İncelenmesi", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2018, Sayı 12, s. 279-313.

³⁶ ULUSOY, Ali Dursun: "İdari Yargı'da Temyiz Parasal Sınırı Hakkındaki Anayasa Mahkemesi İptal Kararının Değerlendirilmesi", *Danıştay Dergisi*, 2024, Sayı 157, s. 23.

³⁷ ÖZEKES, *Pekcanitez Usul, Cilt 3*, s. 2151; SEVİNÇ, s. 426.

³⁸ AYM, T. 03.07.2014, E. 2014/47, K. 2014/123; AYM, T. 04.12.2014, E. 2014/142, K. 2014/182 (Kararlar Bilgi Bankası).

³⁹ AYM, T. 03.07.2014, E. 2014/47, K. 2014/123; AYM, T. 04.12.2014, E. 2014/142, K. 2014/182 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁴⁰ AYM, T. 16.02.2023, E. 2022/135, K. 2023/30 (Kararlar Bilgi Bankası).

masını işlemez duruma getirebileceği endişesini taşımaktadır. Bu gerekçeyle Mahkeme, görece olarak daha önemsiz kararlara karşı kanun yolunun kapalı tutulmasının⁴¹ ya da bazı kararlara karşı istinaf yerine doğrudan temyize başvurulmasına ilişkin düzenlemelerin⁴² Anayasa'ya aykırılık teşkil etmeyeceğini vurgulamıştır. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi, kanun yoluna başvurma hakkının etkili şekilde kullanılabilmesi için kanun yolu mercinin incelenen kararı gerektiğinde değiştirme yetkisine sahip olması gerektiğinin de altını çizmiştir.⁴³ Öte yandan kanun yoluna başvurma hakkının sınırsız şekilde kullanılmayacağı da açıktır. Nitekim Anayasa'da kanun yoluna başvurma hakkının birden fazla yargılama aşamasını kapsayacak şekilde tanınmasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle bir noktada artık uyuşmazlığın nihayete ermesi ve mahkeme kararının kesinleşmesi; böylelikle kanun yoluna başvurma hakkının kullanımının son bulması gerekir.⁴⁴

6100 sayılı HMK'nın 294. maddesinin 1. fıkrasına göre hüküm, yargılama sonunda uyuşmazlığın esası hakkında verilen nihai kararı ifade eder. Bu kararlar, uyuşmazlığın esasının incelenmesi sonucu tesis edilen kararlar olup, taraflar arasındaki uyuşmazlığın esasa ilişkin verilen bir mahkeme kararıyla çözümlenmesini temin eder.⁴⁵ Mahkemelerin verdiği tüm kararlar uyuşmazlığın esasına ilişkin olmadığından hüküm niteliğinde değildir; ancak her hüküm bir karardır. Bu bakımdan karar, hükmü de kapsayan bir kavramdır.⁴⁶ Hükmün denetlenmesini talep etme hakkı ise mahkemenin uyuşmazlığın esası hakkında verdiği bir kararın kanun yoluna başvurma hakkı çerçevesinde, kural olarak, daha yüksek bir mahkeme tarafından denetlenmesini gerektirir. Bu yönüyle hükmün denetlenmesini talep etme hakkının kanun yoluna başvurma hakkının görünümünden biri olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁷ Denetlenmesi talep edilen karar, hüküm niteliğinde olmadığı sürece hükmün denetlenmesini talep etme hakkından bahsedilemez. Buna karşılık hüküm niteliği taşımamasına rağmen kanun koyucunun, takdir yetkisi çerçevesinde ilgililere kanun yoluna başvurma imkanı tanıdığı kararlar olabilir. Örneğin; İYUK'un 15. maddesi uyarınca ilk inceleme sonucu verilen kararlar hüküm niteliğinde olmamasına rağmen bu kararlardan bazılarının karşı istinaf ve temyiz kanun yollarına başvurulabilmektedir. Bununla birlikte gerek kanun yoluna başvurma hakkının gerekse hükmün denetlenmesini talep etme hakkının Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkının kullanılmasına dönük ortak güvenceler olduğu da açıktır.⁴⁸

C. Hükmün Denetlenmesini Talep Etme Hakkının Sınırlandırılması

Anayasa Mahkemesi hükmün denetlenmesini talep etme hakkının mutlak bir hak olmadığını; bu nedenle kanun koyucu tarafından Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen ölçütler çerçevesinde sınırlanabileceğini belirtmiştir.⁴⁹ Mahkemeye göre hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlanmasına yönelik kuralların; kanunla getirilmesi, Anayasa'da öngörülen sınırlama sebeplerine dayanması,

⁴¹ AYM, T. 04.12.2014, E. 2014/142, K. 2014/182 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁴² "Bu itibarla, ivedi yargılama usulüne tabi olan davaların bir an evvel kanun yolu incelemesinden geçerek kesin hükümle sonuçlandırılması amacıyla bu davalarda istinaf yoluna başvurunun ortadan kaldırılması kanun koyucunun takdir yetkisi kapsamında olup kuralda adil yargılanma ilkesine aykırı bir yön bulunmamaktadır." AYM, T. 19.03.2015, E. 2014/146, K. 2015/31 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁴³ AYM, T. 19.03.2015, E. 2014/146, K. 2015/31; AYM, T. 03.07.2014, E. 2014/47, K. 2014/123; AYM, T. 04.12.2014, E. 2014/142, K. 2014/182; AYM, T. 01.11.2012, E. 2011/64, K. 2012/168 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁴⁴ ÖZEKES, *Pekcanutez Usul, Cilt 3*, s. 2151; AYM, T. 03.07.2014, E. 2014/47, K. 2014/123; AYM, T. 04.12.2014, E. 2014/142, K. 2014/182; AYM, T. 01.11.2012, E. 2011/64, K. 2012/168 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁴⁵ AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, s. 1668.

⁴⁶ GÜNDÜZ / GÜNDÜZ, s. 15. Ayrıca bkz. TOKGÖZ, Hikmet: *İdari Yargıda Karar ve Hükme Varma Süreci*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024.

⁴⁷ Aynı yönde bkz. GÜNDÜZ / GÜNDÜZ, s. 15. Doktrinde ayrıca benzer gerekçeyle; hükmün denetlenmesini talep etme hakkıyla kanun yoluna başvurma hakkının aynı anlama gelmediği, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının kanun yoluna başvurma hakkının kapsamını daralttığı belirtilmiştir. Bkz. GÜZEL, Oğuzhan: *Türk İdari Yargılama Hukukunda Temyiz*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2024, s. 35.

⁴⁸ GÜNDÜZ / GÜNDÜZ, s. 17; SEVİNÇ, s. 434.

⁴⁹ AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118; AYM, T. 01.10.2020, E. 2020/21, K. 2020/53 (Kararlar Bilgi Bankası). Hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlanmasına ilişkin detaylı açıklamalar için bkz. AÇIMUZ, Bige: *İdari Yargılama Hukukunda Olağan Kanun Yollarına Başvurunun Sınırlanması*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s. 56 vd.

meşru bir amaca yönelik ve ölçülülük ilkesine uygun olması gerekir⁵⁰. Bu doğrultuda Mahkeme; öncelikle İYUK'ta istinafa tâbi kararların belirlenmesine ilişkin parasal sınırın her yıl güncellenmesi nedeniyle hangi tarihteki parasal sınır esas alınarak istinafa başvurulabileceğinin kanunda belirli bir açıklıkta ve öngörülebilir bir şekilde düzenlenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Bu gereklilik doğrultusunda istinaf kanun yoluna başvuru açısından hangi tarihteki parasal sınırın esas alınacağına açık, net ve tereddüde yer vermeyecek şekilde düzenlenmediği, dolayısıyla dava konusu kuralların kanunilik şartını taşımadığı gerekçesiyle ilgili düzenlemenin iptaline hükmetmiştir⁵¹.

Anayasa'da hak arama özgürlüğünün düzenlendiği 36. maddede bu özgürlüğün sınırlandırılma sebebi öngörülmemiştir. Dolayısıyla hükmün denetlenmesini talep etme hakkı açısından da Anayasa'da bir sınırlama sebebinin yer almadığı açıktır. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, Anayasa'da özel sınırlama nedeni öngörülmemiş hakların da hakkın doğasından kaynaklanan bazı sınırlarının bulunduğunu ve Anayasa'nın başka maddelerinde yer alan hak ve özgürlükler ile devlete yüklenen ödevlerin, özel sınırlama sebebi gösterilmemiş hak ve özgürlüklere sınır teşkil edebileceğini kabul etmektedir⁵². Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının Anayasa'nın 141. maddesinin 4. fıkrasında "*Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.*" şeklinde yer alan usul ekonomisi ve makul sürede yargılama ilkeleri doğrultusunda sınırlandırılabilirliği görüşündedir⁵³. Mahkemeye göre usul ekonomisi ve makul sürede yargılama ilkeleri hükmün denetlenmesini talep etme hakkına getirilen sınırlandırmanın dayandığı meşru amacı ortaya koymaktadır⁵⁴. Diğer yandan hükmün denetlenmesini talep etme hakkının meşru bir amaç doğrultusunda sınırlandırılması, sınırlandırmanın Anayasa'ya uygun olması için yeterli değildir. Söz konusu sınırlandırmanın ölçülülük ilkesine de uygun olması gerekir⁵⁵.

Anayasa Mahkemesi, 2020 tarihli bir kararında⁵⁶ 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun uyarınca tesis edilen yüksek miktardaki idari para cezalarına karşı yapılan itirazlar üzerine verilen idare mahkemesi kararlarının kesin olduğuna dair düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olduğuna hükmetmiştir. Mahkeme, söz konusu kararda hükmün denetlenmesini talep etme hakkının ölçülülük ilkesine uygun şekilde sınırlandırılmasına yönelik ölçütleri göz önünde bulundurmıştır. Buna göre; hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlanması sonucunu doğuran aracın öncelikle ulaşılmak istenen amacın gerçekleştirilmesini sağlayacak nitelikte, yani amaca ulaşılması bakımından elverişli olması gerekir. Ayrıca amaca ulaşılması için seçilen araç, hükmün denetlenmesini talep etme hakkını en az zedeleyici düzeyde, yani amaca ulaşılması için gerekli ve zorunlu olmalıdır. Bu kapsamda Mahkeme, daha hafif sınırlama teşkil eden aracın tercih edilmesi halinde öngörülen amaç gerçekleşmeyecek ise daha ağır sınırlama oluşturan aracın seçimi hususundaki tercihin Anayasa'ya aykırı olmayacağını belirtmiştir. Son olarak hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik sınırlamaların orantılı olması gerektiğini vurgulayan Mahkemeye göre bu hakkın sınırlanması bakımından orantılılık, getirilen sınır-

⁵⁰ AYM, T. 26.10.2023, E. 2023/81, K. 2023/184; AYM, T. 01.10.2020, E. 2020/21, K. 2020/53 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁵¹ AYM, T. 26.10.2023, E. 2023/81, K. 2023/184 (Kararlar Bilgi Bankası). Bu kararın ardından İYUK'un ek 1. maddesinde 28.07.2024 tarih ve 7524 sayılı Kanun'un 54. maddesiyle değişiklik yapılmıştır. Buna göre ek 1. maddenin başlığı "Parasal sınırların artırılması" olarak belirlenmiş ve maddeye 2. fıkr eklenmiştir. Eklenen 2. fıkr şu şekildedir: "*17 nci madde uyarınca duruşma yapılmasının zorunlu olduğu davaların belirlenmesinde davanın açıldığı; 45 inci ve 46 ncı maddeler uyarınca istinaf veya temyiz yoluna başvurulabilecek kararların belirlenmesinde ise ilk derece mahkemesi veya bölge idare mahkemesince nihai kararın verildiği tarihteki parasal sınır esas alınır. Ancak nihai karar tarihinden sonra parasal sınırlarda meydana gelen artış, bölge idare mahkemesinin kaldırma veya Danıştayın bozma kararı üzerine yeniden bakılan davalarda uygulanmaz.*" Bkz. 02.08.2024 tarihli ve 32620 sayılı Resmî Gazete. Ayrıca idari yargılama hukukundaki parasal sınırlara ilişkin bir çalışma için bkz. YILDIZ, Hilal: "Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Parasal Sınırların Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2023, Sayı 168, s. 199-226.

⁵² Bu kararlardan bazıları için bkz. AYM, T. 20.07.2022, E. 2022/22, K. 2022/92; AYM, T. 13.11.2014, E. 2013/95, K. 2014/176; AYM, T. 14.05.2015, E. 2014/177, K. 2015/49; AYM, T. 27.12.2023, E. 2018/95, K. 2023/221; AYM, T. 04.08.2022, E. 2021/128, K. 2022/68; AYM, T. 16.02.2023, E. 2022/135, K. 2023/30; AYM, T. 30.11.2023, E. 2023/101, K. 2023/207 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁵³ AYM, T. 16.02.2023, E. 2022/135, K. 2023/30 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁵⁴ AYM, T. 16.02.2023, E. 2022/135, K. 2023/30 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁵⁵ AYM, T. 01.10.2020, E. 2020/21, K. 2020/53; AYM, T. 16.02.2023, E. 2022/135, K. 2023/30 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁵⁶ AYM, T. 01.10.2020, E. 2020/21, K. 2020/53 (Kararlar Bilgi Bankası).

lamayla ulaşılmak istenen meşru amaç ile hükmün denetlenmesi sonucu ortaya çıkacak bireysel yarar arasında makul bir dengenin kurulmasını gerektirir. Diğer bir ifadeyle sınırlama sonucunda hedeflenen amaca ulaşıldığında elde edilecek kamusal yararlar kıyaslandığında, sınırlama sonucu kişiye yüklenen külfetin aşırı ve orantısız olmaması gerekir. Hükmün denetlenmesini talep etme hakkına getirilen sınırlamanın orantılı olup olmadığı tespit edilirken hükmün içeriği ile kişinin hak ve menfaatleri üzerinde meydana getirdiği etki ve sınırlamanın gerekçesini oluşturan meşru amacın niteliği göz önünde bulundurulmalıdır. Anayasa Mahkemesi, ölçülülük ilkesine ilişkin yaptığı bu açıklamalar doğrultusunda dava konusu düzenlemeyi hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik orantısız bir sınırlama getirdiği gerekçesiyle iptal etmiştir⁵⁷.

Anayasa Mahkemesinin hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yapılan sınırlandırmayı orantılılık kriteri çerçevesinde ele aldığı bir diğer karar ise İYUK'un 46. maddesinde yer alan ve temyiz kanun yoluna başvuru için aşılması gereken parasal sınırın belirlendiği düzenlemenin iptali istemi üzerine verilmiştir⁵⁸. İptali istenen düzenleme, bölge idare mahkemelerince yalnızca konusu beş yüz seksen bir bin Türk lirasının⁵⁹ üzerindeki davalar sonucu verilen hükümlere karşı temyiz yoluna başvurulabilmesine yöneliktir. Anayasa Mahkemesi, öncelikle, iptali istenen düzenleme uyarınca konusu beş yüz seksen bir bin Türk lirasının altında kalan davalara ilişkin olarak bölge idare mahkemesinin ilk derece mahkemesi kararını kaldırmak suretiyle işin esası hakkında vermiş olduğu kararlara karşı temyiz kanun yoluna başvurulamayacağına işaret etmiştir. Mahkemeye göre bu durum, hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik bir sınırlama teşkil etmektedir. Bu tespitten sonra usul ekonomisi ve makul sürede yargılama ilkeleri açısından önemsiz sayılabilecek bazı davalarda verilen kararların kesin olmasının hükmün denetlenmesini talep etme hakkına aykırılık teşkil etmeyeceği, Mahkemece hatırlatılmıştır. Ayrıca Mahkeme, ilk derece mahkemesi kararlarına karşı yapılan istinaf başvurusunun reddine ilişkin kararların kesin olmasının da hükmün denetlenmesini talep etme hakkının ihlali anlamına gelmeyeceği görüşündedir. Bununla birlikte bölge idare mahkemesince istinaf başvurusu kabul edilerek ilk derece mahkemesinin iptal kararının kaldırılması ve işin esası hakkında yeniden karar verilmesi halinde bölge idare mahkemesinin ilk elden verdiği bu karara karşı temyiz kanun yoluna başvurulamaması, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının ihlali sonucunu doğurabilecektir⁶⁰. Zira Mahkemeye göre, konusu istinaf sınırının üzerinde olup beş yüz seksen bir bin Türk lirasının altında kalan uyuşmazlıkların tamamının tutar açısından önemsiz olduğunu söylemek mümkün değildir.

Anayasa Mahkemesi, tutarı itibarıyla önemsiz olduğu kabul edilemeyecek vergi, tam yargı veya iptal davalarında, ilk kez bölge idare mahkemesince davacı aleyhine bir hüküm kurulması durumunda, iptali istenen kural nedeniyle bu hükmün denetlenememesinin kişilere aşırı külfet yükleyeceğini belirtmiştir. Öte yandan kararda Danıştayın iş yükünün azaltılması amacı ile davacıların hükmün denetlenmesini talep etme haklarını kullanmadaki menfaatleri arasındaki dengenin davacılar aleyhine bozulacağı vurgulanmıştır⁶¹. Bu doğrultuda Mahkeme, konusu beş yüz seksen bir bin Türk lirasının altında kalan davalarda ilk kez davacılar aleyhine hüküm kuran bölge idare mahkemesi kararına karşı temyiz

⁵⁷ Kararın ilgili kısmı şu şekildedir: "Yargılamanın makul bir sürede sonuçlandırılması ve usul ekonomisinin sağlanması amacıyla da olsa bu denli yüksek idari para cezalarını konu alan hükümlerin denetime tabi kılınmamasının kişiye aşırı bir külfet yükleyeceği açıktır. Dolayısıyla söz konusu hükümlerin denetime kapalı tutulmasıyla kişiye yüklenen külfet, yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması ve usul ekonomisinin sağlanması amaçlarıyla haklı kılınmaz. Başka bir deyişle belirtilen nitelikteki hükümlerin denetletirilmesi vasıtasıyla elde edilecek bireysel yarar, makul sürede yargılanma hakkı ve usul ekonomisi ilkesine feda edilemez. Bu itibarla itiraz konusu kural, hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik orantısız bir sınırlama getirmektedir."

⁵⁸ AYM, T. 26.07.2023 E. 2023/36, K. 2023/142 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁵⁹ Beş yüz seksen bir bin Türk lirası, İYUK'un 46. maddesi uyarınca belirlenen, karar tarihindeki güncel parasal temyiz sınırını ifade etmektedir.

⁶⁰ Bu noktada *Ulusoy*'un da işaret ettiği üzere; bölge idare mahkemesinin ilk derece mahkemesi kararını hukuka aykırı bularak yeni ve farklı bir karar vermesi durumunda da, aslında, uyuşmazlığın esası hakkında biri ilk derece mahkemesi, diğeri istinaf mahkemesi tarafından yürütülen iki dereceli bir yargılama gerçekleşmiş olacaktır. Bkz. ULUSOY, s. 22.

⁶¹ Buna karşılık, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlanmasında herhangi bir mahkemenin iş yükünün azaltılması amacının meşru görülemeyeceği de savunulmuştur. Bkz. USTA, s. 281.

kanun yoluna başvurulamamasının hükmün denetlenmesini talep etme hakkına orantısız bir sınırlama getirdiği gerekçesiyle dava konusu düzenlemeyi iptal etmiştir⁶².

Anayasa Mahkemesi, bu kararında konusu beş yüz seksen bir bin Türk lirasının altında kalan davalar bakımından bölge idare mahkemesinin ilk derece mahkemesi kararını kaldırarak ilk kez davacılar aleyhine hüküm kurmuş olmasını belirleyici kriter olarak kabul etmiştir. Buna göre bölge idare mahkemesinin ilk kez davalı idare aleyhine karar vereceği durumlarda hükmün denetlenmesini talep etme hakkına ilişkin güvenceler devreye girmeyecektir. Anayasa Mahkemesinin bu tutumu, davanın tarafları arasında ayırım yaparak davacı lehine bir tercihte bulunduğunu ve davalı tarafın adil yargılanma hakkının sağladığı güvencelerden mahrum kalmasını önemsemediğini gösterir⁶³. Halbuki ilk derece mahkemesinin açılan davayı reddettiği durumlarda davacıların istinafa başvurmaları sonucu bölge idare mahkemesinin ilk derece mahkemesi kararını kaldırarak davalı idare aleyhine karar vermesi ihtimali de söz konusu olabilir. Bu durumda bölge idare mahkemesi, ilk kez davalı idare ve varsa davalı idare yanında müdahil olarak uyuşmazlığa katılan gerçek ya da tüzel kişiler aleyhine bir hüküm kurmuş olur. Nitekim idari yargıda kamu görevlilerinin atanması ya da imar uyuşmazlıklarında olduğu gibi, idari işlemin iptali sonrası ortaya çıkan sonuçtan 3. kişilerin daha fazla etkilenmesi durumuna sıkça rastlanılmaktadır⁶⁴. Bu nedenle idari davalarda bilhassa idarenin yanında davaya katılan bu kişilerin hak arama özgürlüğünden ve dolayısıyla hükmün denetlenmesini talep etme hakkından yararlandırılması gerekliliği göz ardı edilmemelidir. Bu husus, uyuşmazlığın taraflarına eşit muamelede bulunarak taraflar arasında ayırım yapılmasının önlenmesi, yargı mercinin tarafsızlığı yönünde bir izlenimin oluşması ve silahların eşitliği ilkesi doğrultusunda hareket edilmesi bakımından önem arz eder⁶⁵. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin silahların eşitliği ilkesini dikkate almaksızın, yalnızca davacı tarafın lehine bir bakış açısıyla oluşturduğu ve hükmün denetlenmesini talep etme hakkının yalnızca davacılar için tanınmış bir hak olmadığı gerçeğini göz ardı ederek ortaya koyduğu bu gerekçenin eksik ve yetersiz olduğu vurgulanmalıdır⁶⁶.

Nitekim Anayasa Mahkemesinin bu iptal kararından sonra İYUK'un temyize tâbi uyuşmazlıkların sayıldığı 46. maddesine 28.07.2024 tarih ve 7524 sayılı Kanun'un⁶⁷ 53. maddesiyle yeni bir bent eklenmiştir. Buna göre; *“konusu iki yüz yetmiş bin Türk lirasını aşır dokuz yüz yirmi bin Türk lirasını aşmayan; vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemler hakkında açılan ve istinaf kanun yolu incelemesinde kaldırma kararı üzerine yeniden karar verilen davalar”* temyiz yolu açık uyuşmazlıklar arasına dahil edilmiştir. Görülmektedir ki kanun koyucu, konusu iki yüz yetmiş bin Türk lirası ile dokuz yüz yirmi bin Türk lirası arasında kalmak kaydıyla bölge idare mahkemesinin ilk derece mahkemesi kararını kaldırarak gerek davacı aleyhine gerekse davalı idare aleyhine verdiği tüm kararlara karşı temyiz yolunu açık tutmuştur. Kanun koyucunun bu düzenlemede, bölge idare

⁶² Anayasa Mahkemesi, bir diğer kararında 6100 sayılı HMK'nın “İstinaf yoluna başvurulabilen kararlar” başlıklı 341. maddesinde yer alan *“Miktar veya değeri üç bin Türk Lirasını geçmeyen malvarlığı davalarına ilişkin kararlar kesindir.”* şeklindeki kuralın; davaların makul süre içinde sonuçlandırılmasına yönelik ve usul ekonomisi ilkesi doğrultusunda bir amaç taşıdığını ve bu amaca ulaşılması bakımından elverişli olduğunu vurgulamıştır. Kararda Mahkeme, ön alım hakkından kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde sürenin ve usul ekonomisinin yargılama sürecindeki önemi ile belirlenen parasal sınırın davanın taraflarının ekonomik ve sosyal güvenliğini tehlikeye düşürmeyecek düzeyde olduğuna dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda Mahkeme, iptali istenen kuralın amacı ile hükmün denetlenmesine getirilen sınırlama arasında makul dengenin gözetildiği gerekçesiyle dava konusu yasal düzenlemenin orantısız bir sınırlamaya neden olmadığına hükmetmiştir. Bkz. AYM, T. 16.02.2023, E. 2022/135, K. 2023/30 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁶³ ULUSOY, s. 26.

⁶⁴ ULUSOY, s. 27.

⁶⁵ ULUSOY, s. 26-27.

⁶⁶ *“Anayasa’da ilk derece mahkemesi hükmünün başka bir yargı mercii tarafından denetimi üzerine verilen hükmün sanık lehine veya aleyhine olması bakımından herhangi bir ayırım yapılmamış, hükmün bir defa denetlenmesi yeterli kabul edilmiştir.”* AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118 (Kararlar Bilgi Bankası), *Hicabi Dursun*'un karşı oy gerekçesi; *“Anayasa’da teminat altına alınan kişinin aleyhine verilen bir hükmün başka bir yargı mercii tarafından gözden geçirilmesini ve denetlenmesini talep hakkı (§ 12) değil, ilk derece mahkemesince verilen hükmün denetlenmesini talep hakkıdır. Anayasa’da denetim neticesinde verilecek hükmün davacı, davalı, sanık veya mağdur lehine ya da aleyhine olması bakımından herhangi bir ayırım gözetilmemiştir.”* AYM, T. 27.12.2018, E. 2018/71, K. 2018/118, *Rıdvan Güleç*'in karşı oy gerekçesi (Kararlar Bilgi Bankası).

⁶⁷ Vergi Kanunları İle Bazı Kanunlarda Ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 02.08.2024 tarihli ve 32620 sayılı Resmî Gazete.

mahkemesinin konusu ilgili parasal sınırlar içinde kalan uyuşmazlıklarda ilk derece mahkemesinin kararını kaldırması üzerine temyiz yoluna başvurulabilmesi yönündeki tercihinin hükmün denetlenmesini talep etme hakkına daha geniş bir uygulama alanı tanınması bakımından isabetli olduğu ifade edilmelidir.

II. İDARE VE BÖLGE İDARE MAHKEMELERİNDE BİRDEN ÇOK HAKİMİN REDDİ SONRASI ORTAYA ÇIKABİLECEK DURUMLAR

İYUK'un 57. maddesinin 2. fıkrası uyarınca bölge idare mahkemesi ile idare ve vergi mahkemesi başkan ve üyelerinin reddi istemi, reddedilen başkan ve üyenin katılmadığı bölge idare, idare ve vergi mahkemesince incelenir. 57. maddenin 3. fıkrasına göre ise idare ve vergi mahkemelerinde reddi istenen başkan ve üye sayısının birden çok olduğu durumlarda istem bölge idare mahkemesince; bölge idare mahkemelerinde reddi istenen başkan veya üyenin birden çok olması durumundaysa Danıştay tarafından incelenecektir.

57. maddedeki, hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından özellikle ele alınması gereken düzenleme ise 4. fıkrada yer almaktadır. Buna göre, idare ve bölge idare mahkemelerinde reddi istenen başkan ve üyenin birden çok olduğu durumlarda bu istemlerin bölge idare mahkemesi ve Danıştay tarafından yerinde görülmesi durumunda işin esası hakkında da bölge idare mahkemesi ve Danıştay tarafından karar verilir. Örneğin; Ankara İdare Mahkemesinin yetkili olduğu bir davada birden çok üyesi ve başkanı hakkında ret isteminde bulunulduğunda bu istem Ankara Bölge İdare Mahkemesi tarafından incelenir. Aynı şekilde Ankara Bölge İdare Mahkemesinin bakmakta olduğu bir davada birden çok üye ve başkan hakkında ret isteminde bulunulduğunda da bu istem Danıştay tarafından incelenir. Ankara Bölge İdare Mahkemesinin ve Danıştayın hakim reddi istemlerini yerinde bulması halinde İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrası uyarınca işin esası hakkında da bu mahkemeler karar verir. Bu örneklerle uygulamada çok sık rastlanmasa da hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından önemli sorunların doğma potansiyeli⁶⁸ dikkate alınarak çeşitli ihtimaller doğrultusunda konuya ilişkin çözüm önerilerinde bulunmak mümkündür.

A. Bölge İdare Mahkemesinin İşin Esası Hakkında Karar Vermesi

İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrası uyarınca idare mahkemelerinde haklarında ret istemi bulunan başkan ve üyenin birden çok olduğu durumlarda bu istemlerin bölge idare mahkemesi tarafından yerinde görülmesi üzerine işin esası hakkında da bölge idare mahkemesinin karar verecek olması, hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından önem arz etmektedir. Zira bu ihtimalde, idari yargıdaki mevcut kanun yolları sistemi kapsamında ve istinaf yolu açık uyuşmazlıklarda istinaf incelemesini yapmakla görevli olan bölge idare mahkemesi ilk derece incelemesi yapacak⁶⁹; dolayısıyla da mahkemenin görevi değişecektir⁷⁰. Konunun, uyuşmazlık kapsamında verilen ilk derece mahkemesi kararına karşı kanun yollarının açık ya da kapalı olması gibi ihtimaller doğrultusunda ayrı ayrı ele alınması isabetli olacaktır. Kuşkusuz, idare mahkemesi kararına karşı hem istinaf hem temyiz yolunun kapalı olduğu uyuşmazlıklarda hakim reddi talebinin kabulü üzerine ilk derece yargılamasını bölge idare mahkemesinin yapmış olması, hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından herhangi bir hukuki sorun doğurmaz. Zira bu ihtimalde uyuşmazlığın esası bir defa incelenecek ve bu inceleme sonucu verilecek karar kesin nitelikte olacaktır. Bununla birlikte gerek istinaf yolu açık, temyiz yolu kapalı uyuşmazlıklar gerekse hem istinaf hem temyiz yolu açık uyuşmazlıklar bakımından işin esasına bölge idare mahkemesinin bakacak olması, istinaf mercinin ilk derece yargılaması yapması anlamı taşır ki bu durum aynı zamanda hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik bir kısıtlamayı beraberinde

⁶⁸ KAPLAN, s. 80.

⁶⁹ KARAVELİOĞLU, Celal: *İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 9. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 1655.

⁷⁰ KARAHANOGULLARI, Onur: *İdari Yargı-İdarenin Hukuka Zorlanması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 84. Aynı yönde bkz. YENİCE, Kazım / ESİN, Yüksel: *İdari Yargılama Usulü*, Arısan Matbaacılık, Ankara, 1983, s. 753.

getirir⁷¹. Çünkü bu ihtimalde Danıştayın da istinaf incelemesi yapması gerekecektir. Bu nedenle yapılacak yasal düzenlemeyle idare mahkemesinin birden çok üyesi ve başkanının reddine karar verilmesi üzerine işin esasına bölge idare mahkemesi yerine, aynı yerdeki bir diğer idare mahkemesinin veya bölge idare mahkemesinin yargı çevresindeki diğer bir idare mahkemesinin bakması sağlanabilir⁷². Bu durumda hem istinaf hem temyiz aşamasında hükmün denetlenmesini talep etme hakkının kullanımına yönelik herhangi bir sınırlama söz konusu olmaz.

1. İstinaf Yolu Açık Temyiz Yolu Kapalı Uyuşmazlıklar

İstinaf yolu açık, temyiz yolu kapalı uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda idare mahkemesinin birden çok üyesi ve başkanının reddine karar verilmesi üzerine işin esasına bölge idare mahkemesinin bakması uygulamasının devam etmesi ise yine hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik bir sınırlamayı beraberinde getirebilir. Zira bu durumda bölge idare mahkemesinin işin esasına yönelik vereceği karar her ne kadar ilk derece yargılaması sonucunda verilmiş olsa da bu, esasında, söz konusu kararın istinaf incelemesini yapmakla görevli olan merci tarafından verilmesi anlamına gelir. Böylece bölge idare mahkemesinin ilk derece mahkemesi sıfatıyla verdiği karar aleyhine olan davacı ya da davalı tarafın, bu kararın bir üst mahkeme tarafından yeniden incelenmesini talep etme imkanı ortadan kalkar ve hükmün bir üst mahkemece denetlenmesi mümkün olmaz. Bu durumda İYUK'un 27. maddesinin 7. fıkrasında yer alan, bölge idare mahkemelerinin verdiği yürütmenin durdurulması kararlarına karşı en yakın bölge idare mahkemesine itiraz edilmesi şeklindeki düzenleme yol gösterici olabilir. Bu düzenlemeye benzer şekilde ilk derece yargılamasında işin esasına bölge idare mahkemesinin baktığı durumlarda, yapılacak yasal düzenlemeyle istinaf incelemesinin üyeleri reddedilen idare mahkemesinin yargı çevresine dahil olduğu bölge idare mahkemesine en yakın bölge idare mahkemesi tarafından gerçekleştirilmesi düşünülebilir⁷³. Böylece istinaf yolu açık uyuşmazlıklarda istinaf incelemesini yapmakla görevli mercinin aynı zamanda ilk derece yargılamasını yapması şeklinde ortaya çıkabilecek olan, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlanmasına yönelik hukuki sakınca bertaraf edilmiş olur. Bölge idare mahkemesinin ilk derece mahkemesi sıfatıyla yaptığı yargılamanın istinaf aşaması en yakın bölge idare mahkemesi tarafından gerçekleştirildiğinde her ne kadar iki aynı düzeydeki mahkemedan birinin ilk derece birinin istinaf incelemesi yapması söz konusu olsa da iki ayrı mahkemenin iki ayrı yargısal aşamaya ilişkin hüküm vermesinin sağlanması, ilgililerin hükmün denetlenmesini talep etme hakkının korunması bakımından önemlidir. Bu kapsamda iki farklı bölge idare mahkemesinin iki ayrı yargısal aşamaya ilişkin karar vermesi, kanun yollarının aktarıcı etkisinin göz ardı edildiği bir istisna olarak düşünülebilir. İşin esasına ilk derece yargılaması kapsamında bölge idare mahkemesi tarafından bakılması ihtimalinde kanun yollarının aktarıcı etkisinin tam olarak gerçekleşmesi içinse uyuşmazlığın istinaf incelemesini bir üst mahkeme olan Danıştayın yapması gerektiği de savunulabilir. Bu yönde bir yasal değişikliğin hayata geçirilmesi durumunda gerek kanun yollarıyla ulaşılmak istenen amaca ulaşmak bakımından daha elverişli bir usul tercih edilmiş olacak gerekse hükmün denetlenmesini talep etme hakkının daha etkin şekilde kullanımı gerçekleşebilecektir.

2. Temyize Tâbi Uyuşmazlıklar

İYUK'un 46. maddesi uyarınca temyiz yolu açık uyuşmazlıklar açısından ise durum biraz daha farklıdır. Bu ihtimalde Danıştayın, bölge idare mahkemesinin birden çok üyesi ve başkanının reddi istemini kabulü üzerine işin esası hakkında ilk derece mahkemesi sıfatıyla verdiği karara karşı kanun

⁷¹ Yenice ve Esin konuya ilişkin sordukları: "Sırf iki idare veya vergi mahkemesi hakimi çekindiği veya hakimin reddi istemi kabul olunduğu için bölge idare mahkemesi esaslan karar vermek durumunda kaldığından ilgililer temyiz hakkından, davayı bir kere de Danıştay'a götürmekten yoksun mu olacaklardır?" sorusuna cevaben "Soruya yazık ki olumlu bir yanıt veremiyoruz." ifadesini kullanmışlardır. Bkz. YENİCE / ESİN, s. 753.

⁷² Örneğin; birden çok üyesi ve başkanının reddine karar verilen Ankara 1. İdare Mahkemesinde görülen bir uyuşmazlığın esasına Ankara Bölge İdare Mahkemesinin değil Ankara 2. İdare Mahkemesinin bakması gibi. Bu durumda ret istemini inceleyecek olan bölge idare mahkemesinin, uyuşmazlığın esasına hangi idare mahkemesinin bakacağına da karar vermesi gerekir. Aynı yönde bkz. KAPLAN, s. 80.

⁷³ Aynı yönde bkz. KAPLAN, s. 80.

yoluna başvurulması durumunda yapacağı inceleme, doğal olarak ikinci aşama bir kanun yolu incelemesi olacaktır⁷⁴. Bu noktada 46. maddede yer alan “*Danıştay dava dairelerinin nihai kararları ile bölge idare mahkemelerinin aşağıda sayılan davalar hakkında verdikleri kararlar, başka kanunlarda aksine hüküm bulursa dahi Danıştayda, kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde temyiz edilebilir.*” şeklindeki düzenleme dikkat çekicidir. Zira bu düzenleme doğrultusunda Danıştay dairelerinin ikinci derece kanun yolu incelemesi kapsamında vereceği kararların temyiz incelemesinin Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (İDDK) tarafından yapılması mümkün olabilir. Bu düzenleme her ne kadar Danıştayın ilk derece mahkemesi sıfatıyla baktığı uyuşmazlıkların temyiz incelemesinin Danıştayda yapılmasına yönelikse de burada Danıştay dairesinin vereceği karar nihai bir karar olacağından, 46. madde uyarınca kararın temyiz incelemesinin İDDK tarafından yapılması önünde bir engel yoktur. Bununla birlikte İDDK’nın böyle bir işlev üstlenebilmesi için 2575 sayılı Danıştay Kanunu’nun 38. maddesinde yapılacak değişiklikle İDDK’ya, temyiz yolu açık uyuşmazlıklarda Danıştayın istinaf merci sıfatıyla baktığı uyuşmazlıklar sonucu verdiği kararları da temyizen inceleme görevi verilmelidir. Zira söz konusu madde uyarınca İDDK, halihazırda ısrar kararları ile Danıştayın ilk derece mahkemesi olarak görev yaptığı uyuşmazlıklar kapsamında verdiği kararları temyizen inceleyebilmektedir. Aksi takdirde yani İDDK’ya böyle bir görev verilmemesi durumunda, her ne kadar Danıştayın ilgili dairesi tarafından yapılan bir temyiz incelemesi mevcut olsa da idari yargıda yürürlükte bulunan kanun yolu sistemi bakımından üç dereceli bir yargılamanın öngörüldüğü bir uyuşmazlık, bölge idare mahkemesi ve Danıştayın ilgili dairesinin kararı sonrası; yani iki aşamalı bir yargılama sonucu kesin bir kararla sonuçlanmış olur. Bu ise hükmün denetlenmesini talep etme hakkının kanun koyucunun bu yönde açık bir iradesi olmadığı halde zorunlu olarak kısıtlanması anlamına gelir.

Diğer yandan birden çok üye ve başkanın reddi isteminin kabulü üzerine bölge idare mahkemesi, her ne kadar ilk derece mahkemesi sıfatıyla karar verecek olsa da bu kararlara karşı da 46. madde uyarınca doğrudan Danıştayda temyize gidilebilmesi söz konusu olabilir. Zira 46. maddede, maddenin 1. fıkrasına 2024 yılında eklenen (c) bendi⁷⁵ hariç, bölge idare mahkemelerinin temyiz yolu açık kararlarına ilişkin, bu kararların istinaf incelemesi sonucu verilmesi şartı aranmamıştır. Dolayısıyla istinaf incelemesi kapsamında verilmeyen bir bölge idare mahkemesi kararının da 46. madde uyarınca temyiz edilmesi mümkündür.

Bir başka husus temyiz incelemesinin kapsamıyla ilgilidir. Danıştay, İYUK’un 46. maddesi uyarınca bir temyiz incelemesi yaptığında uyuşmazlığın esasına girmeksizin yalnızca hukukilik denetimiyle sınırlı bir inceleme yaparak bozma ya da onama kararı vermektedir⁷⁶. Bu durum 2575 sayılı Danıştay Kanunu’nun 23. maddesine 2016 yılında eklenen “*Danıştayın temyiz mercii olarak görevi, bir hukuk kuralının uygulanmaması veya yanlış uygulanması şeklinde ortaya çıkan hukuka aykırılıkların denetimini yapmakla sınırlıdır.*” cümlesiyle de yasal olarak ifade edilmiştir. İşte bölge idare mahkemesinin İYUK’un 57. maddesinin 4. fıkrası uyarınca ilk derece mahkemesi sıfatıyla baktığı temyiz yolu açık uyuşmazlıklar bakımından yasal değişikliğe gidilerek istinaf incelemesini yapmak üzere Danıştay ya da başka bir bölge idare mahkemesi görevlendirilmediği sürece Danıştay, ancak temyiz merci sıfatıyla yargısal denetim yapabilecek ve dolayısıyla işin esasının bir kez daha incelenmesi mümkün olmayacaktır⁷⁷. Zira bu durumda Danıştay, 2575 sayılı Kanun’un 23. maddesi uyarınca ancak

⁷⁴ Danıştay, 12. D, T. 24.10.2023, E. 2021/1848, K. 2023/5232 (www.kazanci.com.tr, ET: 22.09.2024): “*2577 Sayılı Kanun’un 57. maddesine göre davaya bakmaktan çekinme istemi kabul edilerek Danıştayda çözümlenmesine karar verilen dosyalarda yapılacak inceleme, 2577 Sayılı Kanun’un 49. maddesi uyarınca temyiz incelemesi değil, 45. maddesi uyarınca itiraz incelemesidir.*”

⁷⁵ Fıkra 2024 yılında 7524 sayılı Kanun’la eklenen (c) bendi şu şekildedir: “*Konusu iki yüz yetmiş bin Türk lirasını aşmış dokuz yüz yirmi bin Türk lirasını aşmayan; vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemler hakkında açılan ve istinaf kanun yolu incelemesinde kaldırma kararı üzerine yeniden karar verilen davalar.*”

⁷⁶ ÇINARLI, Serkan: *İdari Yargılamada İstinaf ve Bölge İdare Mahkemeleri*, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 23; KAPLAN, s. 582.

⁷⁷ Bu noktada Anayasa Mahkemesinin ilk kez davacı taraf aleyhine hüküm kuran bölge idare mahkemesi kararlarına karşı temyiz yolunun kapalı olmasını hükmün denetlenmesini talep etme hakkının ihlali olarak değerlendirdiği içtihadı hatırlanmalıdır. Bkz. AYM, T. 26.07.2023 E. 2023/36, K. 2023/142 (Kararlar Bilgi Bankası).

hukukilik denetimi yapabilecektir. Bu nedenle istinaf incelemesi yapmak üzere farklı bir görevlendirme yapılmadığı sürece, işin esasının bir kez daha incelenebilmesi için kanun koyucu, tıpkı İYUK'un 20/A ve 20/B maddelerinde olduğu gibi Danıştaya, temyiz başvurusunu kabul etmesi durumunda gerekli inceleme ve tahkikatı yapıp esas hakkında yeniden karar verme yetkisi tanınmalıdır⁷⁸. Aksi takdirde işin esasının bir ya da iki defa incelenmesi kanun koyucunun takdir yetkisinde olmakla birlikte idari yargıdaki kanun yolu sistemi doğrultusunda uyuşmazlığın esasının iki kez incelenebildiği, üç dereceden oluşan bir yargılama sistemine tâbi bir uyuşmazlık, kanun koyucunun açık bir iradesi olmaksızın zorunlu olarak uyuşmazlığın esasının ancak bir kez incelenebildiği, iki dereceli bir yargılama sonucunda kesin çözüme kavuşmuş olur. Bu durumun ise hükmün denetlenmesini talep etme hakkının kullanımı bakımından olumsuz sonuçlara yol açacağı açıktır.

B. Danıştayın İşin Esası Hakkında Karar Vermesi

Bölge idare mahkemesinin görevli olduğu bir uyuşmazlıkta mahkemenin birden çok üyesi ve başkanı hakkında gerçekleşen ret isteminin Danıştay tarafından kabul edilmesi durumunda İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrası uyarınca işin esası hakkında da Danıştay tarafından karar verileceği ifade edilmişti. Danıştayın işin esası hakkında karar vermesi sonucu ortaya çıkabilecek sorunların, hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından farklı ihtimaller göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekir.

1. Bölge İdare Mahkemelerinin Kesin Nitelikte Verdiği Kararlar

Bilindiği üzere bölge idare mahkemelerinin istinaf incelemesi yaptığı uyuşmazlıklar hariç, görevli olduğu uyuşmazlıklar sonucu vereceği kararlar mevcut düzenlemeler doğrultusunda kesin niteliktedir. Bu nedenle bu konularda işin esası hakkında Danıştayın karar vermesi, hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından herhangi bir sorun teşkil etmez. Zira bu uyuşmazlıklarda ilgililerin kanun yoluna başvurma ya da hükmün denetlenmesini talep etme hakkı zaten bulunmamaktadır. Aynı şekilde bölge idare mahkemesinin istinaf incelemesi yaptığı ve temyiz yolu kapalı uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda da bölge idare mahkemesi kesin nitelikte kararlar vermektedir. Bu nedenle bu ihtimalde de birden çok üye ve başkanın reddi isteminin kabulü halinde Danıştayın işin esası hakkında kesin bir karar vermesinin hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından herhangi bir sakıncası bulunmadığı belirtilmelidir.

2. Bölge İdare Mahkemelerinin Temyiz Yolu Açık Kararları

Bölge idare mahkemelerinin istinaf incelemesi yaptığı ve temyiz yolu açık uyuşmazlıklarda Danıştay tarafından birden çok üye ve başkanın reddi isteminin kabulü halinde işin esası hakkındaki kararı da Danıştay vereceği için bu ihtimal üzerinde ayrıca durulmalıdır. Zira bu durumda Danıştayın işin esası hakkında vereceği karara karşı kanun yoluna başvurmak isteyen tarafların bu isteklerini sunabilecekleri farklı bir idari yargı merci bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu durum gerçekleştiğinde işin esasına Danıştay yerine, üye ve başkanları reddedilen bölge idare mahkemesine en yakın bölge idare mahkemesinin bakması yönünde bir değişiklik yapılabilir. Öte yandan bu durumda işin esasına Danıştay yerine bölge idare mahkemesi tarafından bakılmasını sağlayacak bir çözüm de 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'un 3/B maddesindeki⁷⁹ düzenleme doğrultusunda hayata geçirilebilir. Bunun için bölge idare mahkemesi başkanının, üyeleri ve başkanı reddedilen daireye diğer dairelerden kıdem ve sıraya göre üye görevlendirmek suretiyle daireyi yeniden teşekkül ettirmesi gerekli ve yeterli olacaktır. Böylelikle birden çok üyesi ve

⁷⁸ Bu durum, Türk idari yargılama hukukunda yalnızca ivedi yargılama usulü ile merkezî ve ortak sınavlara ilişkin yargılama usulü için kabul edilmiş olan "atlamalı/sıçramalı temyiz" usulünün uygulama alanının genişletilmesi anlamına gelir.

⁷⁹ 2576 sayılı Kanun'un 3/B maddesinin ilgili kısmı şu şekildedir: "Bölge idare mahkemesi başkanının görevleri şunlardır:

... (h) Hukuki veya fiili nedenlerle bir dairenin kendi üyeleri ile toplanamadığı hâllerde ilgisine göre diğer dairelerden kıdem ve sıraya göre üye görevlendirmek."

başkanının reddine karar verilen bölge idare mahkemesinin ilgili dairesinin yeni başkan ve üyeleriyle istinaf incelemesi yapmasının önünde bir engel kalmayacaktır. Ayrıca bu durumda başkan ve üyeleri reddedilen bölge idare mahkemesinin, varsa eğer, farklı bir dairesinin istinaf incelemesini yapmakla görevlendirilmesine ilişkin yasal bir düzenlemenin yapılabileceği de açıktır.

Diğer yandan bölge idare mahkemelerinde birden çok üye ve başkanın reddine karar verilmesi ihtimalinde işin esasına Danıştayın bakması yönündeki iradenin devam etmesi durumunda ise Danıştay dairesinin verdiği kararın temyiz incelemesinin Danıştay İDDK tarafından yapılması da yine bir çözüm olarak düşünülebilir. Ancak bunun için bir önceki başlıkta ifade edildiği üzere 2575 sayılı Kanun'un 38. maddesinde değişiklik yapılarak temyiz merci olarak İDDK'nın görev alanı genişletilmelidir. Böylece bölge idare mahkemelerinin temyiz yolu açık kararlarında ilgililerin hükmün denetlenmesini talep etme hakları kısıtlanmadan temyize başvurma imkanları korunmuş olur. Aksi takdirde bölge idare mahkemesinin birden çok üyesi ve başkanı hakkında gerçekleşen hakim reddi isteminin Danıştay tarafından kabul edilmesi durumunda Danıştayın işin esası hakkında vereceği hükmün farklı bir mahkeme tarafından denetlenmesi mümkün olmaz. Bu durumda da idari yargıda yürürlükte bulunan kanun yolu sistemine göre üç dereceden oluşan bir yargılama süreci zorunlu olarak iki dereceye düşeceğinden ilgililerin hükmün denetlenmesini talep etme hakkı sınırlanmış olur.

III. HÜKMÜN DENETLENMESİNİ TALEP ETME HAKKI SINIRLANDIRILIRKEN UYULMASI GEREKEN ÖLÇÜTLER AÇISINDAN KONUNUN ELE ALINMASI

İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrası uyarınca idare ve bölge idare mahkemelerinde reddi istenen başkan ve üyenin birden çok olduğu durumlarda bu istemlerin bölge idare mahkemesi ve Danıştay tarafından yerinde görülmesi üzerine işin esası hakkında da yine bu mahkemeler tarafından karar verilmesi, yukarıda izah edildiği üzere, bazı durumlarda hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlanması anlamına gelebilecektir. Bu noktada öncelikle hükmün denetlenmesini talep etme hakkının mutlak bir hak olmadığını ve Anayasa'nın 13. maddesindeki ölçütlere uygun şekilde sınırlandırılabilmesini hatırlamak gerekir. Öte yandan gerek hak arama özgürlüğü gerekse adil yargılanma hakkıyla arasındaki kuvvetli ilişki göz önünde bulundurularak bu hakkın sınırlanmasına yönelik yasal düzenlemelerin mümkün olduğunca hak sahipleri lehine geniş yorumlanması gerekliliği de vurgulanmalıdır.⁸⁰

Anayasa Mahkemesinin hükmün denetlenmesini talep etme hakkına müdahale niteliğindeki yasal düzenlemeler hakkında verdiği kararlarda meşru amaç, kanunilik ve ölçülülük yönünden bir denetim yaptığı daha önce vurgulanmıştı. Bu kapsamda İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenlemenin bu üç kriter açısından ele alınması, Anayasa'nın 13. maddesine uygun bir sınırlandırmanın mevcut olup olmadığının tespiti açısından belirleyici olacaktır.

A. Meşru Amaç

İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasına göre bölge idare mahkemesi ya da Danıştay, birden çok üye ya da başkanın reddi istemini kabul ettiğinde işin esasına da bu mahkemelerce bakılacaktır. Bu durumda kanun koyucunun söz konusu düzenlemeyle ulaşmak istediği amacın Anayasa'nın 141. maddesine uygun şekilde, usul ekonomisi ilkesi çerçevesinde ve kamu yararı doğrultusunda; yargılama süreçlerinin kesintiye uğramadan daha hızlı ve kolay şekilde tamamlanması olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹ Dolayısıyla İYUK'taki bu düzenlemeyle ilgililerin hükmün denetlenmesini talep etme hakkının dolaylı şekilde sınırlandırılmasının meşru bir amaca yönelik olduğu tespiti yapılabilir.

⁸⁰ USTA, s. 271; KARAKUŞ IŞIK, Zehra: "İdari Yargıda Olağan Kanun Yollarına Getirilen Kanuni Sınırlar Ve Kanuni Sınırların Anayasaya Aykırılığı", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, Cilt 28, Sayı 2, s. 575; CANDAN, Turgut: "İdari Yargı'da Kanun Yollarında Parasal Sınırın Anayasa Mahkemesince İptali ve Sonuçları", 2023 (<https://turgutcandan.com/2023/10/27/idari-yargida-kanun-yollarinda-parasal-sinirin-anayasa-mahkemesince-iptali-ve-sonuclari/>), ET: 22.09.2024).

⁸¹ AÇIMUZ, s. 59.

B. Kanunilik

İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenleme ile hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yapılan müdahalenin, temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlandırılabilmesi yönündeki anayasal ilkeye uygunluğu üzerinde de durulmalıdır. Kanunilik ilkesi bakımından Anayasa Mahkemesinin ortaya koyduğu ölçüt, daha önce vurgulandığı üzere, hükmün denetlenmesini talep etme hakkını sınırlamaya yönelik bir kanunun şeklen var olmasının yeterli olmayacağı yönündedir. Mahkemeye göre söz konusu kanun metninin keyfilikçe izin vermeyecek şekilde belirli, ulaşılabilir ve öngörülebilir nitelikte olması da gerekir⁸². Burada öncelikle kanun koyucunun, İYUK'taki mezkur düzenlemeyle ilgililerin hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik doğrudan bir sınırlama getirme iradesini taşımadığı söylenebilir. Zira bu düzenlemeyle mahkeme kararlarının kesin niteliğine vurgu yapılmadığı gibi herhangi bir kanun yoluna başvurma hakkının, zaman ya da konu bakımından koşulları da belirlenmemiştir. Yasal düzenleme, yalnızca birden çok hakimin reddi durumunda işin esasının kim tarafından inceleneceğini belirlemek amacıyla ihdas edilmiştir. Buna karşılık söz konusu düzenlemenin uygulanması sonucu ilgililerin hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlanması da söz konusu olabilecektir. Zira, yukarıda ifade edildiği üzere, birden çok hakimin reddi üzerine işin esasına bölge idare mahkemesi veya Danıştayın baktığı durumlarda ilgililer tarafından istinaf ve temyiz kanun yolunun ya hiç kullanılmaması ya da adil yargılanma hakkına uygun şekilde kullanılmaması ihtimali doğacaktır. Diğer bir ifadeyle her ne kadar kanun koyucunun iradesi, doğrudan hükmün denetlenmesini talep etme hakkını sınırlandırmak yönünde olmasa da dolaylı olarak bu hakkın sınırlanması durumu ortaya çıkabilecektir. Bu nedenle İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenleme açık, anlaşılabilir ve ulaşılabilir şekli bir kanun niteliği taşımakta olup hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik bu sınırlamanın Anayasa'nın 13. maddesi çerçevesinde kanunilik kriterini sağladığını savunmak mümkündür.

C. Ölçülülük

Anayasa'nın 13. maddesine göre temel hak ve hürriyetlere yönelik sınırlamalar ölçülülük ilkesine aykırı olamaz. Dolayısıyla elverişlilik, gereklilik/zorunluluk ve orantılılık unsurlarından oluşan ölçülülük ilkesinin, temel hak ve özgürlüklerin Anayasa'ya uygun şekilde sınırlandırılması bakımından belirleyici bir kriter olduğu açıktır. Hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik sınırlamaların ölçülülük ilkesi yönünden denetimi noktasında ise öncelikle, ilgili hükmün konusunun; yani ilgililer bakımından ortaya çıkardığı sonuç ve etkinin belirleyici olduğu ifade edilmelidir⁸³. Bu kapsamda İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenleme sonucu ortaya çıkabilecek olan durum ölçülülük ilkesi bakımından ele alındığında, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının özellikle gereklilik/zorunluluk ve orantılılık unsurları yönünden hukuka aykırılık içerecek şekilde sınırlandırıldığı söylenebilir. Zira idare ve bölge idare mahkemelerinde reddi istenilen başkan ve üyenin birden çok olduğu durumlarda bu istemlerin bölge idare mahkemesi ve Danıştay tarafından kabul edilmesi üzerine işin esasını da bu mahkemelerin çözümlemesi ile ortaya çıkabilecek olan sonuçların kanun koyucunun güttüğü meşru amaca ulaşmak bakımından elverişli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte söz konusu durum gerçekleştiğinde bölge idare mahkemesi ve Danıştayın işin esasına bakması sonucu ilgililerin istinaf ve temyiz kanun yolunu etkili şekilde kullanamamaları ihtimalinin ya da bu yollara başvurmalarına ilişkin belirsizliğin ortaya çıkacak olması göz önünde bulundurulmalıdır.

⁸² AYM, T. 26.10.2023, E. 2023/81, K. 2023/184 (Kararlar Bilgi Bankası). Ayrıca: "Bu itibarla kuralda kamulaştırma bedelinin tespiti davalarına ilişkin kararların kesinlik sınırının hesaplanmasında hangi ölçütün esas alınacağına herhangi bir tereddüde yer vermeyecek şekilde açık ve net olarak belirlenmediği görülmektedir. Dolayısıyla hükmün denetlenmesini talep etme hakkına sınırlama getiren kuralın kanunilik şartını taşımadığı sonucuna varılmıştır." AYM, T. 24.02.2022, E. 2021/34, K. 2022/21 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁸³ AÇIMUZ, s. 59. *Açımız*, eserinde konusu belirli bir meblağa ilişkin olmayan uyuşmazlıklarda da kanun yolunun kapatılmasına ilişkin düzenlemelerin ölçülülük ilkesine aykırı olabileceğini vurgulamıştır. Yazara göre bu kapsamda; 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu uyarınca yapılan bazı işlemlere karşı açılan davalarda verilen kararların kesin olduğuna ilişkin düzenlemelerin Anayasa'ya aykırılığı düşünülebilir. Bkz. AÇIMUZ, s. 61-62. Ne var ki Anayasa Mahkemesi, 6458 sayılı Kanun'un 53. maddesi uyarınca tesis edilen sınır dışı etme işlemlerine karşı açılan davalarda verilen kararların kesin olduğuna yönelik aynı maddedeki düzenlemenin iptali istemiyle İstanbul 16. İdare Mahkemesi tarafından yapılan itirazı reddetmiştir. Bkz. AYM, T. 30.05.2024, E. 2024/25, K. 2024/116 (Kararlar Bilgi Bankası).

Dolayısıyla 57. maddenin 4. fıkrasındaki düzenlemenin neden olacağı olumsuz durumların giderilmesine yönelik ek yasal düzenlemelerin yapılmaması, hükmün denetlenmesini talep etme hakkına gerekli ve zorunlu olmayan bir sınırlama getirilmesine yol açar. Diğer bir ifadeyle, İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenlemenin doğurduğu olumsuz sonuçlara yönelik tedbirlerin alınmayıp hükmün denetlenmesini talep etme hakkının etkili ve adil yargılanma hakkına uygun şekilde kullanılmasını sağlayacak alternatiflerin üretilmemesi üzerine ortaya çıkabilecek olan durum, gereklilik/zorunluluk unsuru yönünden ölçülülük ilkesine aykırılık teşkil edecektir.

Burada mevcut durumun, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlanması açısından “başvurulabilecek en son çare ya da alınabilecek en son önlem”⁸⁴ sonucu ortaya çıkmamış olması da sınırlamanın ölçülülüğü bakımından belirleyici olmaktadır. Zira çalışmanın bir önceki bölümünde⁸⁵ yer verilen İYUK'ta ve Danıştay Kanunu'nda yapılması önerilen değişikliklerin hayata geçirilmesiyle ilgililerin hükmün denetlenmesini talep etme haklarını adil yargılanma hakkına uygun şekilde kullanmaya devam etmeleri mümkün olabilecektir. Bu da esasında, İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenlemenin mevcut haliyle hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlanması açısından “başvurulabilecek en son çare ya da alınabilecek en son önlem” olmadığını ortaya koymaktadır.

İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenleme sonucu hükmün denetlenmesini talep hakkına yönelik ortaya çıkabilecek olan sınırlamaların ölçülülük ilkesi açısından hukuka uygun olup olmadığı, orantılılık yönüyle de ele alınmalıdır. Zira Anayasa Mahkemesinin bugüne kadar verdiği kararlarda hükmün denetlenmesini talep etme hakkına yönelik müdahalelerin ölçülülük ilkesi açısından değerlendirilmesinde, orantılılık incelemesinin öne çıktığı görülür⁸⁶. Ölçülülük ilkesinin bir unsuru olan orantılılık, ulaşılmak istenen amaç ile bu amaca ulaşmak için kullanılan yöntem ya da alınan önlemin bir denge oluşturmasını; bu denge sonucunda ilgililer bakımından ortaya çıkan yükümlülüğün katlanılabilir boyutta olmasını gerektirir⁸⁷.

Orantılılık, hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından ise hükmün denetlenmesinin ilgililer üzerinde doğuracağı fayda ile bu hakka getirilen sınırlama sonucu ulaşılmak istenen meşru amaç arasında makul ve adil bir dengenin kurulması anlamını taşır⁸⁸. Diğer bir ifadeyle usul ekonomisi veya yargılamanın makul sürede tamamlanması gibi meşru bir amaca ulaşmak için dahi olsa ilgili yasal düzenleme sonucu hükmün denetlenmesini talep etme hakkını kullanamayacak olan kişilerin uğradığı zarar, kabul edilebilir boyutta ve hakkaniyete uygun olmalıdır. Aksi takdirde ulaşılmak istenen meşru amaç ile ortaya çıkan sonuç arasında bir orantının varlığından söz edilemez.

İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrası uyarınca idare mahkemelerinde reddi istenilen başkan ve üyenin birden çok olduğu durumlarda bu istemlerin bölge idare mahkemesi tarafından kabul edilmesi üzerine işin esası da bölge idare mahkemesi tarafından incelenecektir. Böylelikle daha önce de ifade edildiği üzere istinaf yolu açık uyuşmazlıklar bakımından yasal bir düzenlemeyle Danıştay, en yakın bölge idare mahkemesi ya da bölge idare mahkemesinin bir diğer dairesi görevlendirilmediği sürece istinaf incelemesini, bir üst mahkemenin veya en azından bir başka mahkemenin yapması mümkün olmayacaktır. Bu durumda hükmün denetlenmesini talep etme hakkının adil yargılanma ve kanun yoluna başvurma hakkı doğrultusunda kullanılması imkanı ortadan kalkmış olur. Belirtilmelidir ki aynı sonuç, temyiz yolu açık uyuşmazlıklar bakımından bölge idare mahkemelerinde reddi istenilen başkan ve üyenin birden çok olduğu durumlarda bu istemlerin Danıştay tarafından kabul edilmesi üzerine işin esasının Danıştay tarafından incelenmesi açısından da doğacaktır.

⁸⁴ AYM, T. 06.12.2018, E. 2017/180, K. 2018/109; AYM, T. 29.11.2017, E. 2017/130, K. 2017/165; AYM, T. 22.10.2015, E. 2015/29, K. 2015/95 (Kararlar Bilgi Bankası).

⁸⁵ Bkz. “İdare Ve Bölge İdare Mahkemelerinde Birden Çok Hakim Reddi Sonrası Ortaya Çıkan Durum” başlıklı II. bölüm.

⁸⁶ AÇIMUZ, s. 64.

⁸⁷ OĞURLU, Yücel: *Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 38.

⁸⁸ AYM, T. 01.10.2020, E. 2020/21, K. 2020/53 (Kararlar Bilgi Bankası).

Hükmün denetlenmesini talep etme hakkının adil yargılanma hakkı, hak arama özgürlüğü ve dolayısıyla hukuk devleti açısından taşıdığı önem dikkate alındığında söz konusu her iki durumun da ilgililere orantısız bir yük yükleyeceği vurgulanmalıdır. Zira bu durumda ilgililer, hak ve menfaatleri aleyhine sonuç doğuran mahkeme kararlarının yasal bir düzenlemenin dolaylı bir sonucu olarak bir üst mahkemede denetlenmesini isteyemeyecekler ya da en azından konuya ilişkin bir belirsizlik yaşayacaklardır⁸⁹. Bu hukuki engel ya da belirsizlik, usul ekonomisi ya da makul sürede yargılama yapılması gibi amaçlara ulaşmak için yürürlüğe konulan bir yasal düzenlemeden kaynaklansa dahi belirsizliğin giderilmesine yönelik tamamlayıcı yasal düzenlemelerin yapılmaması ilgililer bakımından adil bir dengenin kurulmadığı, hakkaniyete uygun olmayan sonuçlara neden olabilecektir.

Bu noktada ölçülülük ilkesinin gereklilik unsuruyla orantılılık unsuru arasındaki ilişkiye de işaret etmek gerekir. Zira meşru bir amaca ulaşmak amacıyla hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında tercih edilen yöntem amaca ulaşmak bakımından kullanılması yeterli olacak bir yöntemden daha ağır sonuçlar doğuran bir yöntemse, yani başvurulacak en son çare değilse bu yöntemin uygulanması sonucu ilgililerin orantısız bir yükü karşı karşıya kalmaları da kaçınılmaz olur. Hükmün denetlenmesini talep etme hakkı söz konusu olduğunda ise alternatif yasal düzenlemeler yapılmaksızın ilgililerin kanun yollarına başvurmalarının kısıtlanmasının gereklilik/zorunluluk unsuruyla bağdaşmayacağı ifade edilmişti. Bu durumda İYUK'un 57. maddesinin 4. fıkrasında öngörülen yöntemden daha hafif bir sınırlama aracı kullanılabilirken bu yapılmadığı, başvuru hukuki araçların son çare olarak nitelenemeyecek araçlar olması halinde ilgililer açısından orantısız bir sonucun ortaya çıkmasından da söz edilebilecektir.

SONUÇ

Adil yargılanma hakkı ve hak arama özgürlüğü kapsamında yer alıp kanun yollarına başvuru hakkının bir görünümü niteliğinde kabul edilen hükmün denetlenmesini talep etme hakkı, yargısal bir uyuşmazlığın taraflarının kendilerine yasal düzenlemelerle tanınan başvuru yollarını etkili şekilde kullanabilmelerini gerektirir. Böylelikle kişiler, haklarında verilen bir mahkeme kararının en azından bir kez daha ve farklı bir mahkemece denetlenmesini sağlayarak yargı mekanizmasında kendileri için öngörülmüş tüm imkanları kullanmak suretiyle hukuksal anlamda bir tatmin duygusuna erişebilirler. Devlet de yargı fonksiyonu özelinde ilgili kişilerin mahkemeye ve dolayısıyla adalete erişiminin gerçekleşmesi için birden çok dereceden oluşan bir yargılama sistemi kurup bunun işlemini sağlayarak üzerine düşeni, bir ölçüde de olsa, yerine getirmiş olur.

Anayasa'nın 9. maddesinde yargı yetkisinin bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılacağı belirtilmiştir; 138. maddesinde ise mahkemelerin bağımsızlığına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Hakimlerin tarafsızlığı ise Türk Yargı Etiği Bildirgesi'nde açıkça yer almakla birlikte daha somut şekilde usul kanunlarında; hakimin reddi, yasaklılığı ve çekinmesi gibi başlıklar altında düzenlenmiştir. Belirtilmelidir ki, yargı mekanizmasının oluşturulup etkili başvuru yollarının ihdasının hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda bir anlam kazanabilmesinde mahkemelerin ve hakimlerin gerek bağımsızlığının gerekse tarafsızlığının sağlanması önemli rol oynar. Öte yandan Devletin yargı fonksiyonu kapsamında yerine getirmesi gereken bir diğer görevi ise Anayasa'nın 141. maddesinde de yer aldığı şekliyle davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasını sağlamaktır. Dolayısıyla Devlet, hakimlerin tarafsızlığını sağlamaya dönük yürürlükteki usulî güvenceler doğrultusunda; bir yandan adil yargılanma hakkı ve hak arama özgürlüğü çerçevesinde kişilerin hükmün denetlenmesini talep etme haklarını kullanmaları, bir yandan da davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması amacıyla tedbirler alma yükümlülüğündedir.

Bu yükümlülükler bağlamında davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması ve yargısal süreçlerin kesintiye uğramaması, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlandırılması

⁸⁹ Yenice ve Esin de bu belirsizliğe dikkat çekerek "Yasadaki boşluğun hemen doldurulması gerekmektedir." şeklindeki ifadeleriyle belirsizliğin giderilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bkz. YENİCE / ESİN, s. 754.

rılmasında meşru bir amaç olarak belirir. İşte bu meşru amaç doğrultusunda ihdas edilen ve İYUK'un 57. maddesinde yer alan, idare ve bölge idare mahkemelerinde birden çok üye ve başkanın reddine karar verilmesi durumunda işin esası hakkında bölge idare mahkemeleri ve Danıştay tarafından karar verilmesini öngören düzenleme de hükmün denetlenmesini talep etme hakkının sınırlandırılması sonucunu doğurabilecektir. Ne var ki, temel hak ve özgürlüklerin meşru bir amaç doğrultusunda sınırlandırılmış olması, söz konusu sınırlandırmanın Anayasa'ya uygunluğu için yeterli değildir. Anayasa'ya uygunluktan söz edilebilmesi için bu sınırlandırmanın kanunilik ve ölçülülük ilkelerine de aykırılık teşkil etmemesi gerekir.

İYUK'un 57. maddesinde yer alan mezkur düzenleme sonucu temyiz ve/veya istinaf yolu açık uyuşmazlıklarda kanun yolu merci konumundaki mahkemenin görevinin değişerek bir derece altta bulunan mahkemenin fonksiyonunu üstlenmesi, hükmün denetlenmesini talep etme hakkının ölçülülük ilkesine aykırı şekilde sınırlandırılmasına yol açabilecektir. Zira 57. maddede yer alan düzenlemenin amacına, gerek 57. maddede gerekse Danıştay Kanunu'nda kişilerin hükmün denetlenmesini talep etme haklarının kısıtlanması sonucunu doğurmayacak değişiklikler yapılarak ulaşılabilmektedir. Örneğin; idare mahkemelerinde birden çok üye ve başkanın reddine karar verilmesi durumunda işin esasının aynı yerdeki bir diğer idare mahkemesinde görülmesi ya da işin esasının bölge idare mahkemesi tarafından görülmesi ihtimalinde, ilgili kararın istinaf incelemesinin bu mahkemeye en yakın bölge idare mahkemesi veya Danıştay tarafından yapılması yönünde yasal değişiklikler yapılabilir. Benzer şekilde, bölge idare mahkemelerinde birden çok üye ve başkanın reddine karar verilmesi durumunda işin esasına Danıştay yerine birden çok üyesi ve başkanı reddedilen bölge idare mahkemesinin diğer bir dairesinin veyahut bu mahkemeye en yakın bölge idare mahkemesinin bakması sağlanabilir. Bu durumda işin esasına Danıştayın bakması ihtimalinde ise Danıştay Kanunu'nda değişikliğe gidilerek ilgili kararın temyiz incelemesinin Danıştay İDDK tarafından yapılması sağlanabilir.

Yukarıda aktarılan çözüm önerileri 57. maddenin, mevcut haliyle, amaca ulaşmak bakımından başvurulması zorunlu ve başvurulabilecek son çareyi içermediğini gösterir. Diğer bir ifadeyle yürürlükteki yasal düzenlemeler, dolaylı da olsa hükmün denetlenmesini talep etme hakkının, ölçülülük ilkesinin gereklilik/zorunluluk unsuruna aykırı bir şekilde sınırlandırılmasına neden olabilecektir. Öte yandan vurgulanmalıdır ki, idare ve bölge idare mahkemelerinde birden çok üye ve başkanın reddine karar verilmesi durumunda işin esasına bölge idare mahkemeleri ve Danıştay tarafından bakılması sonucu ilgililerin, hükmün denetlenmesini talep etme haklarını adil yargılanma ve hak arama özgürlüğü doğrultusunda kullanamamaları söz konusu olabilir. Kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin orantısız bir yüke katlanmaları sonucunu doğuracak şekilde sınırlandırılabilirliğini gösteren bu durum, mevcut yasal düzenlemelerle hükmün denetlenmesini talep etme hakkının ölçülülük ilkesinin orantılılık unsuru yönünden de ihlal edildiği anlamına gelir. Son olarak konuya ilişkin değerlendirmelerde İYUK'un 57. maddesinin gerek İYUK'un gerekse 2575 sayılı Danıştay Kanunu ile 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri Ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu Ve Görevleri Hakkında Kanun'un yürürlüğe girdiği 1982 yılından itibaren değişikliğe uğramadığı; buna karşılık bölge idare mahkemelerinin 2014'te 6545 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler sonucu itiraz merci olmaktan çıkarılıp istinaf merci haline getirildiği de dikkate alınmalıdır. Bu durumda 1982 yılında İYUK'un 57. maddesinde yer alan bölge idare mahkemeleri ile günümüzde istinaf merci olarak faaliyet gösteren bölge idare mahkemelerinin özellikle hükmün denetlenmesini talep etme hakkı bakımından oynadığı rol ve ifa ettiği fonksiyon farklılıkları dikkate alınarak gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, mevzuatın bölge idare mahkemelerinin yeni fonksiyonuna uygun şekilde güncellenmesi bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇIMUZ, Bige: *İdari Yargılama Hukukunda Olağan Kanun Yollarına Başvurunun Sınırlanması*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023.
- AKCAN, Recep / KAYA, Cemil: “Medeni Ve İdari Yargıda Hakim Davaya Bakmaktan Yasaklılığı Ve Reddi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2010, Cilt 68, Sayı 1-2, s. 171-196.
- AKİL, Cenk: *İstinaf Kavramı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.
- AKKAYA, Tolga: *Medenî Usûl Hukukunda İstinaf*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.
- AKYILMAZ, Bahtiyar / SEZGİNER, Murat / KAYA, Cemil: *Açıklamalı-İçtihatlı Türk İdari Yargılama Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2019.
- ARSLAN, Ramazan: *Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1977.
- BİLGE, Necip: *Medenî Yargılama Hukukunda Karar Düzeltme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.
- BÜYÜKTAVŞAN, Muhammed Taha: “Kesinlik Sınırı Altındaki İdari Para Cezalarına Karşı İtiraz Yoluna Başvurulamamasının Cezaî Konularda İki Dereceli Yargılanma Hakkı Bakımından İncelenmesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2018, Sayı 12, s. 279-313.
- CANDAN, Turgut: “İdari Yargı’da Kanun Yollarında Parasal Sınırın Anayasa Mahkemesince İptali ve Sonuçları”, 2023 (<https://turgutcandan.com/2023/10/27/idari-yargida-kanun-yollarinda-parasal-sinirin-anayasa-mahkemesince-iptali-ve-sonuclari/>, ET: 22.09.2024).
- ÇAĞLAYAN, Ramazan: *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.
- ÇINARLI, Serkan: *İdari Yargılamada İstinaf ve Bölge İdare Mahkemeleri*, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.
- DEREN YILDIRIM, Nevhis: “Kanun Yollarına Dair Bazı Düşünceler”, (Ed.) ÖZEKES, Muhammet: *TBB Medeni Usul ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı- IV, İzmir/Çeşme, 19-20 Ekim 2007*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s. 3-19.
- GÜNDÜZ, F. Ebru / GÜNDÜZ, Hakan: “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hükmün Denetlenmesini Talep Etme Hakkı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2022, Sayı 49, s. 1-28.
- GÜZEL, Oğuzhan: *Türk İdari Yargılama Hukukunda Temyiz*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2024.
- KAPLAN, Gürsel: *İdari Yargılama Hukuku*, 10. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2024.
- KARAHANOGULLARI, Onur: *İdari Yargı-İdarenin Hukuka Zorlanması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019.
- KARAKUŞ IŞIK, Zehra: “İdari Yargıda Olağan Kanun Yollarına Getirilen Kanuni Sınırlar Ve Kanuni Sınırların Anayasaya Aykırılığı”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, Cilt 28, Sayı 2, s. 545-588.
- KARAVELİOĞLU, Celal: *İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 9. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- KURU, Baki: *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, Cilt V, 6. Baskı, Demir-Demir Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- MİRZAOĞLU, Yakup Yaşar: “İdari Yargıda Davanın Usulden Reddine Dair Kararlara Karşı Kanun Yolunun Açık Olması Zorunluluğu”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, Cilt 10, Sayı 1, s. 287-305.
- ODYAKMAZ, Zehra: *Türk İdari Yargılama Usulünde Kararlara Karşı Başvuru Yolları*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1993.
- OĞURLU, Yücel: *Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002.
- PEKCANITEZ, Hakan / ÖZEKES, Muhammet / AKKAN, Mine / TAŞ KORKMAZ, Hülya (Ed.): *Pekcanitez Usul-Medenî Usûl Hukuku*, Cilt 3, 15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017 (Yazar, Pekcanitez Usul, Cilt 3).
- SEVİNÇ, Ekin: “İdari Yargılama Hukukunda Kanun Yoluna Başvuru Hakkının Anayasal Güvenceye Sahip Olması Bakımından Ele Alınması”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020, Cilt 24, Sayı 3, s. 421-445.

- SÖYLER, Yasin / YILMAZ, Muhammet: “Temyiz Kanun Yolunda Uygulanan Parasal Sınırın Her Yıl Artırılmasının Görülmekte Olan İdari Davalara Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, Cilt 29, Sayı 3, s. 2131-2168.
- TOKGÖZ, Hikmet: *İdari Yargıda Karar ve Hükme Varma Süreci*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024.
- ULUSOY, Ali Dursun: “İdari Yargı’da Temyiz Parasal Sınırı Hakkındaki Anayasa Mahkemesi İptal Kararının Değerlendirilmesi”, *Danıştay Dergisi*, 2024, Sayı 157, s. 9-34.
- USTA, Özlem: “İdari Yargıda Temyiz Kanun Yoluna İlişkin Parasal Sınır Şartı Ve Anayasa Mahkemesinin İptal Kararının Değerlendirilmesi”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, Cilt 10, Sayı 1, s. 247-286.
- YENİCE, Kazım / ESİN, Yüksel: *İdari Yargılama Usulü*, Arısan Matbaacılık, Ankara, 1983.
- YILDIRIM, Kâmil: *Hukuk Devletinin Gereği İstinaf*, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 2000.
- YILDIZ, Abdulkadir: *Yargının Tarafsızlığı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- YILDIZ, Hilal: “Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Parasal Sınırların Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2023, Sayı 168, s. 199-226.
- YILMAZ, Serdar: “İdari Yargıda ‘Parasal Sınırlar’ın Konu ve Zaman Bakımından Uygulanması Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, Cilt 72, Sayı 4, s. 1905-2006.